

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО**

Кафедра туризму

Екотуризм

(назва навчальної дисципліни)

навчальний посібник
для здобувачів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
спеціальності 242 «Туризм і рекреація»
ОП Туризм

УДК 379.85

Е

Екотуризм: навчальний посібник / [Укладачі: О.В. Терлецька., Т.В. Періг] Львів: Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. 2024. 77 с.

Рекомендовано Львівським національним університетом ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького як навчальний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм і рекреація (протокол № 2024 р., наказ _____).

У посібнику висвітлено найважливіші відомості з курсу “Екотуризм”. Наведено інформацію про історію розвитку екотуризму, його функції, ресурси, безпеку людей в екотурах. Подано відомості про основні об’єкти екотуризму, зокрема біосферні та природні заповідники, національні та регіональні ландшафтні парки. Розглянуто сучасну екотуристичну діяльність. Теоретичний матеріал доповнено практичними завданнями, тестами та питаннями для самоконтролю. Видання адресовано природознавцям, працівникам туристичної галузі, викладачам туристичних спеціальностей, туристам, а також аспірантам та студентам закладів вищої освіти.

Рецензенти:

Петлін В.М. - доктор географічних наук, професор кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

Багрій М.В. - кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму Львівського національного університету Ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького Багрій М.В.

ЗМІСТ

Вступ	6
Тема 1. Зародження та основні етапи розвитку екологічного туризму	8
1.1. Мета й основні завдання курсу «Екотуризм», його структура	8
1.2. Історія виникнення екологічного туризму.....	9
1.3. Основні принципи екологічного туризму	10
1.4. Види екологічного туризму	12
Питання для самоконтролю	14
Практичні завдання	14
Тема 2. Нормативно-законодавча база екологічного туризму	16
2.1. Закон України «Про природно-заповідний фонд».....	16
2.2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»...17	17
2.3. Програма перспективного розвитку заповідної справи	18
2.4. Положення «Про діяльність природних заповідників, про діяльність біосферних заповідників і національних природних парків».....	19
2.5. Закон України «Про туризм».....	23
Питання для самоконтролю	24
Практичні завдання	24
Тема 3. Вплив екологічного туризму на біотичні компоненти середовища	26
3.1. Вплив екотуризму на рослинність.....	26
3.2. Вплив екотуризму на тваринний світ.....	27
Питання для самоконтролю	28
Практичні завдання	29
Тема 4. Основні ресурси екотуризму	30
4.1. Класифікація видів екологічних ресурсів.....	31
4.2. Роль водних об'єктів у сфері екологічного туризму.....	32
4.3. Флористичні та фауністичні ресурси у екотуризмі.....	33
4.4. Значення ландшафтних ресурсів у розвитку екологічного туризму.....	34
Питання для самоконтролю	35
Практичні завдання	35

Тема 5. Основні об'єкти екотуризму.....	37
5.1. Природа як середовище екотуризму.....	38
5.2. Роль морського узбережжя у розвитку екологічного туризму.....	39
5.3. Червона книга України.....	39
Питання для самоконтролю.....	40
Практичні завдання.....	41
Тема 6. Екотуристська діяльність в межах природоохоронних територій...41	41
6.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники.....	41
6.2. Національні природні парки. Регіональні ландшафтні парки.....	43
6.3. Державні заказники. Ботанічні сади.....	44
6.4. Зоологічні парки. Парки пам'ятки садово-паркового містечтва.....	45
Питання для самоконтролю.....	47
Практичні завдання.....	47
Тема 7. Екологічний туризм в країнах світу. Передумови розвитку екотуризму в Україні.....	49
7.1. Екологічний туризм у країнах Європи.....	49
7.2. Екологічний туризм у країнах Північної та Південної Америки.....	50
7.3. Фізико-географічне положення. Регіональна структура екологічного туризму. Наявність природоохоронних територій в Україні. Різноманітність та привабливість екосистем і ландшафтів. Транспортна доступність.....	52
Питання для самоконтролю.....	54
Практичні завдання.....	54
Тема 8. Формування екотуру. Цільові ринки екотуризму. Екотуристична діяльність.....	55
8.1. Створення екотуру: проектування; формування; просування; реалізація...56	56
8.2. Цільові ринки екотуризму. Екотуристична діяльність.....	58
8.3. Правила та порядок складання програм перебування туристів. Особливості створення програм перебування туристів в залежності від видів і типів туризму, інфраструктури курорту та туристичної дестинації.....	59
Питання для самоконтролю.....	60

Практичні завдання	60
Тема 9. Екотуристський потенціал та специфічні риси екотуристського продукту	61
9.1. Наявність цікавих об'єктів, екологічно чистих місцевостей.....	62
9.2. Засоби умови й можливості здійснення екотуризму.....	63
Питання для самоконтролю	65
Практичні завдання	65
Тема 10. Екотуристська освіта	67
10.1. Конструктивно-географічні та дидактичні основи фахової підготовки менеджера екологічного туризму.....	67
10.2. Основні напрямки фахової екотуристської освіти.....	68
Питання для самоконтролю	70
Практичні завдання	70
Рекомендована література	73

Вступ

На сьогоднішній день спостерігається підвищений інтерес до такої форми туристичної діяльності, як екологічний туризм, який має зайняти відповідну нішу в туристичній індустрії України.

Екологічний туризм (англ. ecotour, ecotourism) – порівняно нове поняття в туристичній діяльності. Основна причина виникнення екологічного туризму полягає в невідрегульованості відносин у системі „суспільство – природа”. Останнім часом все більше туристів прагне відпочивати в екологічно комфортних умовах, спілкуватися з природою в процесі туристичних подорожей, тим самим знімаючи стрес повсякденного міського життя.

Головна цінність екотуризму – унікальна можливість пережити почуття єдності з природою. Організація екологічних турів вимагає професійної підготовки туристських кадрів до цього виду діяльності.

Організація екологічних турів вимагає професійної підготовки кадрів до цього виду діяльності. Сучасні фахівці з туризму, які організують екотури, повинні не лише мати спеціальну туристичну підготовку, екологічну компетентність, але й бути професійно підготовленими до екологічної просвіти та здійснення екологічного виховання туристів, особливо молодого покоління. Отже, неодмінною умовою підготовки фахівця у сфері туризму є засвоєння змісту дисципліни «Екотуризм», набуття знань, які можуть бути корисними у професійній роботі.

Метою вивчення дисципліни є:

- оволодіння знаннями зі сфери екологічного туризму щодо принципів, функцій, завдань, видів та об'єктів екотуризму;
- формування екологічного стилю мислення та екологічної культури студентів на основі краєзнавчого підходу;
- усвідомленні студентами необхідності екологічного виховання туристів у процесі подорожей з метою гармонізації та оптимізації відносин людини та природи в процесі туристичної діяльності;

– формування вмінь та навичок щодо технології розробки, організації та проведення екологічних маршрутів, можливість їх використання у професійній діяльності;

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

– ознайомлення студентів зі змістом екотуризму та його особливостями;
 – оволодіння знаннями про засади екотуристичної діяльності;
 – оволодіння знаннями про найважливіші об'єкти екотуризму;
 – розвиток екологічного мислення, визначення ролі екологічного виховання та екологічної просвіти туристів в екологічному турі.

У результаті вивчення курсу студенти повинні:

знати:

– рушійні сили, які визначали і визначають розвиток екотуризму;
 – причини зародження і подальшого розвитку екотуризму;
 – основи екотуристичної діяльності;
 – об'єкти екотуризму.

вміти:

– давати визначення основним поняттям дисципліни;
 – виявляти специфіку природоорієнтованих видів туризму, зокрема екологічного;
 – розробляти маршрути екологічних турів,
 – використовувати на практиці знання щодо екологічної просвіти та екологічного виховання туристів.

Вивчення дисципліни передбачає відвідування лекцій і семінарських занять, виконання домашніх завдань. Домашні завдання складаються із самостійного конспектування, підготовки презентацій, роботи з Інтернет-ресурсами, відвідування установ поширення знань про природу (музеї, будинки природи), об'єктів природно-заповідного фонду, а також цікавих природних об'єктів у цілому.

Стислий (тезовий) конспект лекцій

Тема 1

Зародження та основні етапи розвитку екологічного туризму

Мета: ознайомитися з основними поняттями екологічного туризму та співвідношенням цієї галузі знань з іншими професійно орієнтованими дисциплінами; розглянути мету, завдання, та структуру навчального курсу „Екологічний туризм”; вивчити наявні концепції та моделі екологічного туризму; розглянути сутність поняття „екологічний туризм”, його історичні та гносеологічні основи.

План

1. Мета й основні завдання курсу «Екотуризм», його структура.
2. Історія виникнення екологічного туризму.
3. Основні принципи екологічного туризму.
4. Види екологічного туризму.

Ключові слова: екологічний туризм, природоорієнтований туризм, біотуризм, природний туризм, пригодницький туризм, сільський туризм, агроекологічний туризм, історико-краєзнавчий туризм, етноекологічний туризм.

1. Мета й основні завдання курсу «Екотуризм», його структура.

Туризм – одна із галузей світової економіки, що найбільш динамічно розвиваються. В епоху екологічної кризи особливої актуальності набуває розвиток екологічного туризму.

Мета курсу – ознайомлення студентів з теоретико-методологічними підходами до визначення сутності екологічного туризму, з його історичними та гносеологічними основами; оволодіння теоретичними (базовими) знаннями щодо принципів, функцій, завдань, видів та об’єктів екотуризму; формування екологічного стилю мислення та екологічної культури студентів на основі краєзнавчого підходу; усвідомлення студентами необхідності екологічного виховання туристів у процесі туристичних подорожей з метою гармонізації та оптимізації відносин людини та природи в процесі туристичної діяльності;

формування вмінь і навичок щодо технологій розробки, організації й проведення екологічних маршрутів; виховання любові до рідного краю.

Основні завдання курсу: - формування понятійного апарату курсу «Екотуризм»;

- ознайомлення з передумовами появи екотуризму, з його історичними та гносеологічними основами;
- вивчення принципів, функцій, завдань, видів та ознак екологічного туризму;
- характеристика об'єктів екологічного туризму;
- ознайомлення зі світовими регіонами й центрами екологічного туризму;
- вивчення методики й технології розробки екологічних маршрутів, ознайомлення з їх етикою та безпекою;
- розгляд особливостей розвитку екологічного туризму та моделювання екологічних маршрутів на території Карпатського регіону України;
- вивчення проблеми екологічного виховання мандрівників у процесі туристичної діяльності, розгляд її як необхідної умови екологічно безпечної туристичної діяльності;
- формування екологічного стилю мислення та екологічної культури студентів на основі краєзнавчого підходу.

Курс «Екотуризм» передбачає розгляд 10 лекцій, виконання практичних завдань та написання рефератів. Форма підсумкового контролю – іспит.

2. Історія виникнення екологічного туризму.

Термін «екологічний туризм» – порівняно нове поняття в туристичній галузі. Уперше його запропонував у 1980 р. мексиканський економіст Гектор ЦебаллосЛаскурейн (Ceballos Lascurain). На його думку, екологічний туризм означає поєднання подорожі з дбайливим ставленням до природи й дозволяє поєднати радість знайомства з нею та вивчення зразків флори й фауни з можливістю сприяти їх захисту. Найпростіша форма екологічного туризму – подорож „серед природи”. Більш розвинена форма екотуризму охоплює такі сфери, як світ тварин, рослини, різноманітність життєвих форм, стабільні види економіки, охорона навколишнього середовища, культурна спадщина,

суспільство й людина. Тобто екологічний туризм являє собою важливий інструмент сталого розвитку територій.

Початком формування концепції екологічного туризму вважають 80-ті роки. За даними WTO термін «еко-туризм» активно використовується в індустрії туризму вже понад 10 років.

Згідно трактування О.Ю. Дмитрука «екотуризм» - це інтегруючий напрямок у туристській діяльності. Екологічним туризмом може бути будь-який вид туризму, що реалізується в умовах активного перебування людини в природному середовищі з використанням його рекреаційних, пізнавальних та інших можливостей, а й з урахуванням можливості їх відновлення, зберігання і відтворення як на споглядальному, так і на практичному рівні.

Виділяють три основні складові екотуризму - еко-освітня, природоохоронна, етнотолерантна.

Екоосвітня складова передбачає наявність в екотурі елементів екологічної освіти та просвіти (пізнання природи, отримання туристами нових знань, навичок та вмінь не просто поведінки у природі, а спілкування з нею).

Природоохоронна складова реалізується у відповідній природозберігаючій поведінці групи на маршруті, застосування спеціальних еколого-туристських технологій мінімізації впливу на природне середовище, а також участь туристів й туроператорів у програмах та заходах з захисту навколишнього середовища.

Етнотолерантна (її ще можна назвати етно-екологічною) виявляється у повазі до інтересів місцевих жителів. Це перш за все шанобливе ставлення до місцевого населення, збереження традиційних систем природокористування, повага та дотримання місцевих законів і звичаїв, а також внесок туризму в соціально-економічний розвиток даної території.

3. Основні принципи екологічного туризму.

Будь-яка система - виробнича, освітня, виховна і т.д., включаючи й екологічний туризм загалом будуються на певних фундаментальних засадах-принципах, які відображають її найбільш суттєві риси. Під «принципом» загалом розуміють фундаментальне вихідне положення, що впливає із стійких тенденцій, закономірності існування і розвитку певної системи. Ці тенденції і

закономірності мають об'єктивний характер, тому їх порушення чи невиконання призводить до руйнування даної системи.

Аналіз тенденцій і закономірностей прояву певної системи є необхідним для визначення вихідних положень (загальнонаукових та конкретно-наукових), які відображають найбільш суттєві причинно-наслідкові зв'язки системи та забезпечують її стабільність і розвиток.

Загально-наукові принципи ґрунтуються на узагальнюючих філософських положеннях, які відображають найбільш суттєві властивості об'єктивної дійсності та відомості на основі досвіду, що отриманий у процесі пізнавальної діяльності людини. Основними загально-науковими принципами екологічного туризму є:

- *діалектичний* - дозволяє обґрунтувати взаємодію різноманітних факторів та чинників екологічного туризму, як причинно-наслідкові відносини та зв'язки, що відображають реальну дійсність;
- *системний* - передбачає розгляд екологічного туризму як системи, що має певну структуру, взаємозв'язки і відносини різних елементів;
- *історичний* - екологічний туризм розуміється, як напрямок рекреаційної діяльності, що розвивається в конкретних історичних умовах;
- *пізнавальний* - пов'язаний з загально філософською теорією пізнання, що є загальною методологічною базою для багатьох наук.

Конкретно-наукові принципи визначаються особливостями певної наукової області, науки. Як правило ці принципи формують методологічну базу певного дослідження. Основними конкретно-науковими принципами екологічного туризму є:

- *екологічний* - визначення та гармонізація основних зв'язків в екотуристичній системі (між туристами, туроператорами, природними ландшафтами, місцевою громадою). Ядром цієї системи, на відміну від класичної екосистеми, є саме природне середовище (ландшафти);

- *геоекологічний (конструктивно-географічний)* - базується на природо-орієнтованому раціональному використанні, охороні та відтворенні природних ресурсів;
- *екостабілізуючий* - недопущення та мінімізація шкоди, завданої природному середовищу, що не порушує екологічної стійкості середовища;
- *інтелектуально-освітній* - спрямованість на масову екологічну освіту та виховання;
- *соціально-етичний* - орієнтація па формування екокультури та екоетики спілкування з природним середовищем;
- *етноекологічний* - повага до інтересів місцевих мешканців, шанобливе ставлення до етнокультурного середовища, збереження та відтворення етнокультурних традицій (обрядів, свят, пісень, ігор, розваг тощо), традиційних систем природокористування (етно-природокористування) та охорони природи;
- *економіко-розвиваючий* - спрямування на ефективний сталий розвиток тих регіонів, де він здійснюється, інвестування в охорону та відтворення природного середовища.

4. Види екологічного туризму.

Основна ідея екологічного туризму - це, насамперед, турбота про навколишнє природне середовище, що використовується у туристичних цілях. Власне, саме таке використання природи у сполученні з вихованням любові до неї, усвідомленням важливості її захисту та відтворення і є основною відмінною рисою екологічного туризму, що реалізується в його завданнях та функціях.

Серед складових та особливостей екотуризму найважливішими є чотири, які повністю охоплюють всі існуючі інтереси екотурстів. Ця класифікація поділяє екологічний туризм а такі види:

Науковий туризм. В ході цього виду екотуризму, його учасники ведуть активну науково-пошукову роботу, яка може бути пов'язана з різними аспектами натуралістичної діяльності. Це можуть бути дослідження природи, польові дослідження тощо. Як правило, базами розміщення для туристів служать природні заповідні об'єкти, наприклад, заповідники, національні парки,

заказники, пам'ятки природи та ін. До різновиду наукового туризму також відносяться науково-дослідні експедиції та польові практики студентів природничих факультетів. Цей вид діяльності нерозривно зв'язаний з науковою діяльністю і, як елемент туризму, в ньому присутні подорожі, знайомство з унікальними об'єктами природи та навколишнім середовищем.

Природо-краєзнавчі тури. Ці подорожі пов'язані з пізнанням навколишньої природи та місцевої культури. Їх можна охарактеризувати як навчальні, науково-популярні або тематичні екскурсії, але елементом екотуризму в них є те, що дані подорожі проводяться по екологічних стежках. Також вони можуть організовуватись по територіях природоохоронних об'єктів: в заповідниках та національних парках. В цьому виді туризму поєднані аспекти туристичної діяльності зі спрямованістю на екологічну освіту, підняття екологічної свідомості населення та дії по відновленню навколишнього середовища.

Пригодницький туризм. Цей вид туризму поєднує в собі всі подорожі, пов'язані з активним способом переміщення і відпочинку на природі, а також ті, що спрямовані на отримання нових вражень, покращення фізичної форми та досягнення спортивних результатів. Пригодницький туризм включає в себе альпінізм, пішохідний та гірський туризм, лижний, кінський, водний та ін. види туризму. Всі ці види туризму пов'язані з ризиком, тому їх можна назвати екстремальними. Цей вид туризму спрямований на зближення туриста і природи. Спеціально для такого туризму існують екологічні маршрути, специфічні види транспорту, обладнання для життя туристів при пересуванні від однієї країни до іншої і т.д. Пригодницький туризм зближує людину і навколишнє середовище, вчить поважати і захоплюватись природою.

Подорожі до охоронних територій та природних резерватів. Наявність природних резерватів користуються великим попитом серед туристів всього світу. Такі екологічні екскурсії стають для туристів неповторним шоу. Часто демонстрація об'єктів, наприклад у печерах, оздоблена спеціальним освітленням, музикою, навіть театральною виставою. Цей вид туризму

знайомить з унікальними та неповторними об'єктами природи, про які робиться екологічний наголос у свідомості туристів.

Питання для самоконтролю

1. Яка мета й основні завдання курсу «Екотуризм»?
2. Дайте визначення поняттю «екологічний туризм».
3. Які є складові екотуризму?
4. В чому полягає основна мета екотуризму?
5. Які є принципи екотуризму?

Практичні завдання

1. ЕКОТУРИЗМ – ЦЕ...
 - а) вид економічної діяльності, спрямований на задоволення потреб подорожуючої людини в безпечних та комфортних умовах проведення вільного часу поза місцем постійного проживання;
 - б) соціально-економічне явище, сформоване історично і представлене самодіяльністю конкретної особи з проведення вільного часу та діяльністю підприємств індустрії туризму з організації подорожі та споживання туристичного продукту, що визначається масовістю й організованістю процесу узгодження попиту та пропозиції на ринку туристичних послуг;
 - в) подорожі, що організовуються і здійснюються у такий спосіб, щоб не порушувати природний баланс екосистем, ландшафтів, не виснажувати туристсько-рекреаційні ресурси територій відвідування.

2. ЕКОЛОГО-ОСВІТНЯ СКЛАДОВА ЕКОТУРИЗМУ ПЕРЕДБАЧАЄ...
 - а) відповідну природо зберігаючу поведінку групи на маршруті, застосування спеціальних еколого-туристських технологій мінімізації впливу на природне середовище;
 - б) наявність в екотурі елементів екологічної освіти та просвіти (пізнання природи, отримання туристами нових знань, навичок та вмінь не просто поведінки у природі, а й спілкування з нею);
 - в) повагу до інтересів місцевих жителів та шанобливе ставлення до них.

3. Скласти таблицю, наповнивши її інформацією про різні види екологічного туризму враховуючи інтереси екотуристів.

Рекомендована література

1. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. посіб. – 2-е вид., К.: Альтерпрес, 2004. 192 с.
2. Любіцева О.О. Геопросторова організація туристичного процесу: Автореф. Дис. д-ра геогр. наук. К., 2003.
3. Гавриленко О. П. Екогеографія України: навч. посібник. К. : Знання, 2008. 646 с.

Основна література

1. Кифяк В. Організація туристичної діяльності в Україні. Черкаси: Зелена Буковина, 2003. 108 с.
2. Смаль В.В., Смаль І.В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму. Укр. геогр. ж-л. 2003. №4.
3. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

Додаткова література

1. Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-12 жовтня 2007р. Карпатський біосферний заповідник; Державна служба туризму і курортів України; Ужгородський національний ун-т; Карпатський ін-т підприємництва; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника / Ф.Д. Гамор (відп.ред.). Рахів, 2007. 406 с.
2. Національна доповідь про екотуризм в Україні/ Т.Ф. Панченко (підгот.). К., 1999. 24 с.
3. Сосько С.П. Екологічний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку Кол.моногр. Уманський державний педагогічний університет ім.П.Тичини. Умань, 2012. С. 279-281.

Тема 2

Нормативно-законодавча база екологічного туризму

Мета: ознайомитись з нормативно-правовою базою екологічного туризму, яка включає закони, постанови, регуляції та інші правові акти, спрямовані на регулювання екологічних аспектів туристичної діяльності, а також розуміння ролі законодавства у забезпеченні сталого розвитку туризму з екологічною орієнтацією.

План

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд».
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».
3. Програма перспективного розвитку заповідної справи.
4. Положення «Про діяльність природних заповідників, про діяльність біосферних заповідників і національних природних парків».
5. Закон України «Про туризм».

Ключові слова: Закон України «Про природно-заповідний фонд України», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», заповідна справа, природні заповідники, національні природні парки, біосферні заповідники, Закон України «Про туризм».

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд».

Завданням законодавства України «Про природно-заповідний фонд України» є регулювання суспільних відносин щодо організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів, управління у цій галузі.

Закон “Про природно-заповідний фонд України” важливий тому, що стосується об'єктів, які часто привертають увагу екотуристів. Згідно із цим законом, до складу ПЗФ України входять 28 природних територій та об'єктів і штучно створені об'єкти, що мають найбільшу природну цінність.

До перших належать природні та біосферні заповідники, національні природні та регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища. Штучно створені об'єкти — це ботанічні сади, дендрологічні

та зоологічні парки, а також парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Відповідно до згаданого закону, на землях природоохоронного та історико-культурного призначення заборонено будь-яку діяльність, що негативно впливає або може негативно впливати на стан природних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням. Загалом, виконати сформульовану вимогу дуже важко, адже багато об'єктів стають об'єктами ПЗФ, коли в їх межах живуть люди, які звикли тут господарювати. Зрозуміло, що навіть збирання ягід і грибів можна розглядати як негативний вплив.

Об'єкти природно-заповідного фонду використовують лише з такою метою: природоохоронною; науково-дослідною; оздоровчою і рекреаційною; освітньо-виховною; для потреб моніторингу.

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України.

З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду

живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються цим Законом, а також земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством.

3. Програма перспективного розвитку заповідної справи.

Метою Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні ("Заповідники") є поліпшення умов для збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду (далі - ПЗФ) як національного надбання, забезпечення подальшого науково обгрунтованого розвитку заповідної справи в Україні до 2005 року на основі визнання її соціального, економічного та екологічного значення для усталеного розвитку держави та народу України.

Передбачена Програмою система заходів спрямована на збереження унікальних і типових ландшафтів, інших природних комплексів, біологічного різноманіття, в тому числі генофонду рослинного і тваринного світу, підвищення ролі заповідних територій у розробці наукових основ раціонального природокористування та охорони природи, розвитку природознавчих наук, здійсненні моніторингу навколишнього природного середовища, підготовці висококваліфікованих фахівців, екологічному та патріотичному вихованні громадян.

Програма передбачає розв'язання таких основних завдань:

- визначення стратегії розвитку заповідної справи;
- зміцнення наукових, організаційних, правових, фінансових, матеріально-технічних та інших засад розвитку заповідної справи;

- оптимізацію мережі природних і біосферних заповідників, національних природних парків, територій та об'єктів ПЗФ інших категорій;
- активізацію наукових досліджень на базі заповідних територій, посилення ролі Національної академії наук України і Міністерства охорони навколишнього природного середовища України у науково-методичному забезпеченні та координації роботи заповідників і національних природних парків, розробці наукових та організаційних засад заповідної справи;
- сприяння підвищенню ролі заповідної справи у екологічному та патріотичному вихованні громадян та підготовці фахівців, входженню України до міжнародної системи співробітництва з питань розвитку заповідної справи.

Програма ґрунтується на аналізі розвитку заповідної справи в Україні та інших державах, вимогах відповідних міжнародно-правових актів та рекомендаціях міжнародних організацій.

Уже давно спливли терміни дії затвердженої Верховною Радою України «Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні» («Заповідники») від 22.09.1994, №177/94-ВР.

Але, попри те, що розвиток природно-заповідної справи є одним із пріоритетів державної політики у сфері економічного та соціального розвитку України, питання розроблення та прийняття нової блокується.

4. Положення «Про діяльність природних заповідників, про діяльність біосферних заповідників і національних природних парків».

Згідно Статті 20. *Статус і завдання національних природних парків.*

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу

природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами та об'єктами вилучаються з господарського використання і надаються національним природним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.

До складу території національних природних парків можуть включатися ділянки землі та водного простору інших землевласників та землекористувачів. На національні природні парки покладається виконання таких основних завдань:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розробка наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання природних ресурсів;
- проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

На території національних природних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням:

- заповідна зона - призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;
- зона регульованої рекреації - в її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання

туристських маршрутів і екологічних стежок; тут забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство, мисливство, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони;

- зона стаціонарної рекреації - призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку; тут забороняється будь-яка господарська діяльність, що не пов'язана з цільовим призначенням цієї функціональної зони або може шкідливо вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони і зони регульованої рекреації;

- господарська зона - у її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська та інша діяльність здійснюється з дотриманням вимог та обмежень, встановлених для зон антропогенних ландшафтів біосферних заповідників.

Згідно Статті 15. *Статус та завдання природних заповідників.*

Природні заповідники - природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, підтримання природних спонтанних процесів і явищ, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки. {Частина перша статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом N 322-VIII від 09.04.2015 }.

Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами повністю вилучаються з господарського використання і надаються заповідникам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.

Основними завданнями природних заповідників є збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння у підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи.

Згідно Статті 17 *Статус та завдання біосферних заповідників*.

Біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що утворюються з метою збереження у природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Біосферні заповідники включаються в установленому порядку до Всесвітньої мережі біосферних резерватів у рамках програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" та набувають міжнародного статусу.

{ Стаття 17 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1826-VI від 21.01.2010; в редакції Закону N 1472-VIII від 14.07.2016 }

Для біосферних заповідників установлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням:

- заповідна зона - включає території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;
- буферна зона - включає території, виділені з метою запобігання негативного впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників;
- зона антропогенних ландшафтів - включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення,

рекреації та інших видів господарської діяльності; в ній забороняється мисливство.

У межах території біосферних заповідників можуть виділятися зони регульованого заповідного режиму, до складу яких включаються регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища з додержанням вимог щодо їх охорони, встановлених цим Законом.

5. Закон України «Про туризм».

Закон “Про туризм” було ухвалено в 1995 р. У першому розділі, що має назву “Загальні положення”, дано визначення основних понять, які використовуються в туризмі. Зокрема, у ст. 4 “Організаційні форми та види туризму”, вказано, що залежно від цілей, об’єктів, які використовують або відвідують, виділяють кілька видів туризму: культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний; релігійний; екологічний (зелений). Як видно, екологічний туризм згаданий у законі і тому він має повне право на існування. Крім того, згадано сільський, підводний, гірський, пригодницький та інші види туризму.

У цьому розділі дано тлумачення того, хто є основними суб’єктами підприємницької діяльності: туроператори і турагенти.

У другому розділі (“Державна політика та державне регулювання в галузі туризму”) сказано, що держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів економіки, культури і створює належні умови для туристичної діяльності. Причому одним з найголовніших видів туризму є екологічний.

Третій розділ (“Безпека туризму”) висвітлює основні положення, які стосуються названої сфери: медичної та фінансової допомоги, страхування та ін.

У четвертому розділі закону (“Організація туристичної діяльності”) наголошено, що для забезпечення інтересів громадян у сфері надання їм туристичних послуг туроператори повинні мати ліцензію.

У первісному варіанті закону вона була потрібна і для турагентів, однак цю вимогу в 2010 р. було скасовано. Разом з тим для турагентів усе ж залишили

певні вимоги: наявність приміщення певної площі, відповідна освіта керівника та персоналу.

Питання для самоконтролю

1. Які території України згідно Закону України «Про природно-заповідний фонд» належать до заповідних?
2. Яка основна суть Закону України «Про туризм»?
3. Що передбачає «Програма перспективного розвитку заповідної справи»?
4. Якими нормативно-правовими актами регулюється діяльність національних природних парків, природних заповідників та біосферних заповідників?
5. Що таке функціональне зонування та функціональні зони?

Практичні завдання

1. ЗАПОВІДНА ЗОНА ВКЛЮЧАЄ...
 - а) території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;
 - б) території, виділені з метою запобігання негативного впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників;
 - в) території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності; в ній забороняється мисливство.
2. Складіть огляд основних законодавчих актів, які регулюють екологічний туризм в Україні.
3. Запропонуйте власні ідеї щодо поліпшення законодавчої бази екологічного туризму з урахуванням сучасних викликів та потреб галузі.

Рекомендована література

1. Вишневський В. І. Екологічний туризм: навчальний посібник. К: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140с.
2. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник. К., 2004.
3. Козловський О. Ю., Борисюк Б. В. Екологічний туризм : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 202 с.
4. Любіцева О.О., Сташук К. Розвиток екологічного туризму в Україні. Економічна та соціальна географія: наук. зб. К.; 2002. Вип. 53. С.189–196.
5. Гринасюк А. Р. Проблема охорони атрактивних ландшафтів. Екологія, неоекологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природо-користування: матеріали III Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Харків, 26–27 листопада 2014 р). Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 49–51.

Основна література

1. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм як регулюючий чинник урбанізації. Фізична географія і геоморфологія. К.: ВГЛ «Обрії», 2001. №40. С.47 – 52
2. Сонько С.П. Елементарна ГІС «Об'єкти природно-заповідного фонду Уманщини» і можливості її використання у екологічному туризмі. Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти. Збірник тез за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 28 березня 2015 року Умань, «Візаві», 2015. 314 с. С.128-134.
3. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні: Навчальний посібник. К., 2002.

Додаткова література

1. Гринасюк А. Р. Проблема охорони атрактивних ландшафтів. Екологія, неоекологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природо-користування : матеріали III Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Харків, 26–27 листопада 2014 р). Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 49–51.

2. Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.
3. Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” № 283-I від 26.03.1993.
4. Про туризм: Закон України від 18.10.2003 р., №1218–IV. –ВВР. – 2003.
5. Програма ООН з довкілля (ЮНЕП) (UNEP, United Nations Environment Programme) - unep.org

Тема 3

Вплив екологічного туризму на біотичні компоненти середовища.

Мета: розуміння того, як туризм може впливати на живі організми та екосистеми, оцінка вплив екологічного туризму на різноманітність видів: дослідження впливу туризму на місцеві види, включаючи загрози для рідкісних та вразливих видів через порушення їхнього середовища мешкання та зміну поведінки, а також розробка стратегій для збереження біорізноманіття та забезпечення сталого розвитку туризму.

План

1. Вплив екотуризму на рослинність.
2. Вплив екотуризму на тваринний світ.

Ключові слова: шумове забруднення, забруднення водних об’єктів, несанкціоновані сміттєзвалища, витоптування, ущільнення ґрунту, санітарно-гігієнічний стан довкілля, ерозія ґрунту, неорганізований авто і мототуризм, гірськолижний туризм.

1. Вплив екотуризму на рослинність.

Найгірший вплив на рослинний покрив має витоптування. Присутність навіть однієї людини не минає для довкілля безслідно. Ущільнюється ґрунт, спресовується підстилка; збір грибів, ягід, квітів зменшує можливість самовідновлення рослин; зламана гілка, зарубка чи насічка на стовбурі спричинюють зараження дерев хворобами і шкідниками.

Звичайно, вплив однієї людини чи групи людей ззовні малопомітний, оскільки раніше чи пізніше все відновлюється до попереднього стану. Проте при масовому напливі людей процеси відновлення відбуваються повільніше, аніж процеси руйнування. Насамперед витоптується (ущільнюється, перетирається і руйнується) лісова підстилка на ділянках, які інтенсивно відвідують рекреанти; її маса зменшується удвічі й більше разів. Пошкоджуються корені та кореневища рослин, які знаходяться в підстилці або безпосередньо під нею. У лісах зникає багато типових трав, а на їх місці з'являються бур'яни.

Під впливом інтенсивної рекреації поступово зменшується кількість листя на деревах, укорочується хвоя, знижується приріст по діаметру і у висоту. Від необережного поводження з вогнем виникають лісові пожежі, які знищують ландшафти, призводять до появи ерозії (через знищення рослинного покриву). Вирубубання дерев для заготівлі дров призводить до зникнення невеликих звірів, знеліснення, зміни екосистем, ерозії.

Ще одним популярним видом туристичних занять є лижні прогулянки, які у горах призводять до знищення трав'яного покриву і підліску на розташованих неподалік населених пунктів схилах гір.

Великої шкоди довкіллю також завдає неорганізований авто- і мототуризм. Хаотичний рух на автомобілях і мотоциклах за межами доріг призводить до розрихлення ґрунту, знищення трав'яного покриву, моху, ягідників, грибниць.

Збільшення екотуристичного попиту може призвести до збільшення тиску на природні екосистеми, зокрема на рослинність. Чим більше відвідувачів, тим більше шансів на те, що рослини будуть пошкоджуватись, зникати або пересаджуватися.

2. Вплив екотуризму на тваринний світ.

Вплив туристичного транспорту на природне довкілля виявляється через викиди в атмосферу шкідливих газів автомобілів, підвищення рівня шуму, а також через будівництво нових доріг, стоянок автозаправних станцій і станцій технічного обслуговування.

Викиди забруднюють повітря (в атмосфері з'являється вуглекислий газ, важкі метали, сполуки хлору, фтору, ртуті, миш'яку), що призводить до зникнення рідкісних видів рослин, різних мікроорганізмів, переміщення в інші місця диких звірів.

Надмірний шум відлякує їх, наприклад, шум силою 40—60 децибел викликає хвилювання, зменшує час відпочинку, апетит. При 65 децибелах спостерігається роздратування вегетативної і гормональної систем, при 75 — відбуваються глибші розлади. Внаслідок дії шуму у ссавців зменшується кількість молока, сповільнюється приріст молодняка, відбуваються передчасні пологи. Від шуму реактивного літака гинуть личинки бджіл, бджоли втрачають орієнтацію, у пташиних гніздах тріскається шкаралупа яєць. Найчастіше усі заклади харчування і проживання, які обслуговують туристів, сконцентровані у важливих екосистемах. До них належать пляжі, узбережжя рік і озер, у горах вони розташовані неподалік гірських хребтів, на територіях з гарними краєвидами. Це призводить до знищення найцінніших природних систем і об'єктів.

Досить часто неочищені стічні води з готелів, ресторанів, туристичних баз потрапляють в озера, ріки і моря, завдаючи значної шкоди підводній флорі й фауні, а також тваринам, життя яких пов'язане з водою (бобри, видри, дикі гуси, качки).

У лісах, які інтенсивно використовуються для відпочинку, зникають гриби і ягідні рослини, стає менше птахів, які гніздяться на землі та в нижньому ярусі (співочий дрізд, соловей, синьошийка та ін.), погіршуються умови існування для багатьох інших представників тваринного світу, збільшується кількість комах-шкідників. Іншими негативними наслідками є засмічення, яке погіршує естетичний вигляд і санітарно-гігієнічний стан довкілля.

Питання для самоконтролю

1. Який вплив здійснюють еко туристи на рослинний покрив землі?
2. В чому проявляється негативний вплив екологічного туризму на тваринний світ?

3. Що таке ущільнення ґрунту, та чим воно небезпечне?
4. В чому полягає небезпека для природного середовища від неорганізованого туризму?
5. Що таке шумове забруднення?

Практичні завдання

1. Оберіть конкретний регіон або заповідник та дослідіть, як екологічний туризм впливає на популяції місцевих тварин.
2. Визначте в чому полягає позитивний вплив екотуризму на природне середовище.
3. Проведіть дослідження з визначення впливу туристичних маршрутів на рослинний покрив у конкретній екосистемі.

Рекомендована література

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. О. О. Бейдик. К.: Альтерпрес, 2011. 462 с.
2. Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. Екологічний туризм як дидактична основа раціонального природокористування та геоекологічної освіти. Регіональні екологічні проблеми: 36. наук, праць. К., 2002. С 45-50.
3. Козловський О.Ю., Борисюк Б.В. Екологічний туризм: навч. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 202 с.
4. Сорокіна Г.О. Екологічний туризм: навч. посіб. Луганськ: Вид-во ДЗ —ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. 206 с.

Основна література

1. Водно-болотні угіддя України : довідник під ред. Г. Б. Марушевського, І. С. Жарук. К.: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2006. 312 с.
2. Геологічні пам'ятки України: у 3-х т. В. П. Безвинний, С. В. Білецький, О. Б. Бобров [та ін.]; за ред. В. І. Калініна, Д. С. Гурського, І. В. Антакової. К.: ДІА, 2006. Т. 1. 320 с.
3. Петрук В.Г. та ін. Екогеографія та екотуризм: підручник Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2016. 178с.

Додаткова література

1. Всесвітня організація туризму. Офіційна веб-сторінка:
<http://www2.unwto.org/>
2. Сонько С.П. Екологічний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку Кол.моногр. Уманський державний педагогічний університет ім.П.Тичини. Умань, 2012. С. 279-281.
3. Сонько С.П. Косенко Ю.Ю. Можливості розвитку екологічного туризму на Уманщині. Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та геології: матеріали Третьої міжнародної наукової конференції. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. С. 86 – 88.
4. Українська екологічна асоціація «Зелений світ»
<http://www.zelenysvit.org.ua/>

Тема 4

Основні ресурси екотуризму.

Мета: вивчення основних ресурсів екотуризму, що допоможе краще зрозуміти, які унікальні природні місця, екосистеми, та природні явища можуть стати об'єктом привабливості для туристів, які зони потребують особливого захисту через їх екологічне значення, а також які території можуть бути використані для розвитку екотуризму з мінімальним впливом на навколишнє середовище.

План

1. Класифікація видів екологічних ресурсів.
2. Роль водних об'єктів у сфері екологічного туризму.
3. Флористичні та фауністичні ресурси у екотуризмі.
4. Значення ландшафтних ресурсів у розвитку екологічного туризму.

1. Класифікація видів екологічних ресурсів.

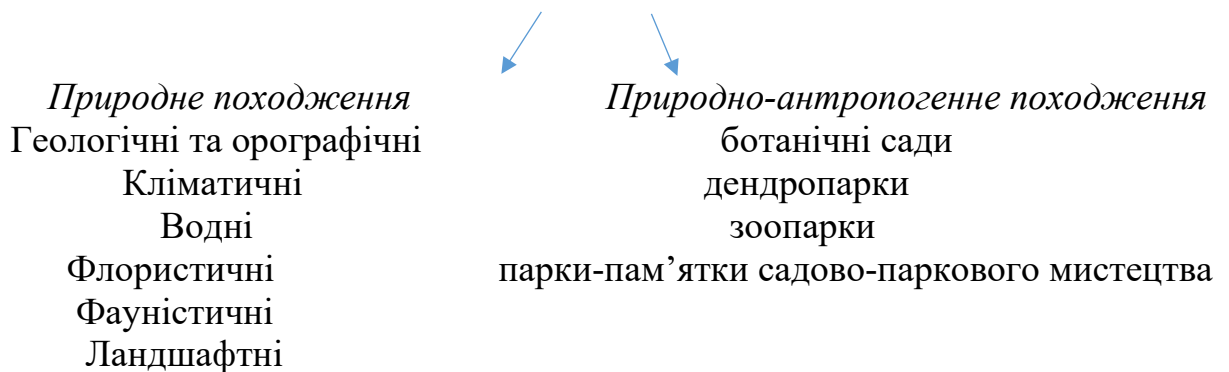
Екотуризм немислимий без екоресурсів. Ними є об'єкти та явища природного чи природно-антропогенного походження, які мають певну привабливість, можуть бути використані та використовуються в екотуризмі.

Багатство будь-якої країни або території на екотуристичні ресурси зумовлено кількома складовими, найголовнішими з яких є обсяг та якість. Деякою мірою ці ресурси подібні до мінерально-сировинних, водних та інших ресурсів, які використовує людина. Значні обсяги та добра якість відповідають великому багатству і навпаки.

Види екоресурсів, як це впливає з наведеного вище визначення, поділяють на дві групи: природного та природно-антропогенного походження. До перших належать геологічні, орографічні, кліматичні, водні, флористичні екоресурси. У свою чергу, до природно-антропогенних належать ті, в яких крім природної великою є складова людської діяльності. Це, зокрема, стосується ботанічних садів, дендропарків, зоопарків тощо.

До геологічних ресурсів належать гірські породи, мінерали, печери, сталактити, сталагміти і навіть окремі камені. Туристи звичайно звертають увагу на великі відслонення, які мають круті схили, складені малопоширеними гірськими породами з незвичним кольором.

Види екоресурсів

Орографічними ресурсами є елементи рельєфу: рівнини, височини, пагорби, гори, урвища, яри, каньйони, скелі, западини. Їх утворення тісно пов'язане з будовою надр і геологічними процесами. Певною мірою орографічні ресурси впливають на інші — кліматичні, водні тощо. Особливості рельєфу не

омінають і господарську діяльність: складні його форми (крутосхили та урвища) незручні для використання, і тому тут краща збереженість природи. Якщо йдеться про екологічний туризм, то передусім слід згадати Українські Карпати і Кримські гори. В цих регіонах увагу туристів привертають скелі, урвища, скупчення великих каменів.

2. Роль водних об'єктів у сфері екологічного туризму.

Водні ресурси в туризмі звичайно тлумачаться інакше, ніж у сфері водного господарства. У сфері туризму важливою є сама наявність водних об'єктів. Тут можна виділити екотуристичні ресурси джерел, річок (включно з водоспадами), озер, морів (включно із затоками і протоками), боліт, льодовиків. Водночас водність річок має другорядне значення. Водні об'єкти у туризмі виконують цілу низку важливих функцій:

- збагачують ландшафт;
- дають можливість життєдіяльності коловодним видам рослин і тварин (іншими словами, тут багатший рослинний і тваринний світ);
- дають змогу купатися (або принаймні помити руки);
- тут є змога ловити рибу;
- існує можливість пересуватися на човні чи інших плавзасобах;
- задовольняють питні та інші потреби (миття посуду, прання тощо).

Чимало водних об'єктів України та світу належать до так званих Рамсарських угідь. Свою назву вони отримали від м. Рамсар в Ірані, де в 1971 р. було підписано конвенцію про захист водно-болотних угідь, які є важливим місцем поширення водоплавних видів птахів. Нині рамсарський список налічує близько 2000 об'єктів, з яких понад 30 знаходяться в Україні.

Роль води в туризмі така велика, що її наявність або відсутність часто є найважливішим фактором привабливості окремо взятих територій. У зв'язку з цим рекреаційні ресурси, пов'язані з водою, звичайно мають не просторовий, а лінійний вигляд: відповідають береговій лінії морів, річок, озер і водосховищ. У цьому разі можна навіть говорити не лише про водний, а й прибережний туризм. Попри те що в Україні тече дуже багато річок (вважають, що близько 63 тис.), лише невелика їх частина придатна для подорожей водою. Так, багато малих

річок улітку настільки зменшуються у розмірах, що вода в них ледь простежується.

Водні об'єкти часто є джерелом навчання та досліджень у сфері екології та природоохорони. Туристи можуть долучитися до екологічних експедицій, вивчаючи морське життя, досліджуючи вплив людської діяльності на водні екосистеми та вчитися про збереження водних ресурсів.

Розвиток екологічного туризму на водних об'єктах може сприяти збереженню природних ресурсів та біорізноманіття. Шляхом популяризації екологічно чистих видів відпочинку та підвищення свідомості про важливість охорони природи, можна зменшити негативний вплив людської діяльності на водні екосистеми.

3. Флористичні та фауністичні ресурси у екотуризмі.

Флористичними ресурсами, як це випливає з назви, є ресурси рослинного світу, дуже різноманітного, як за видовим складом, так і складом рослинних угруповань. Ці ресурси значною мірою залежать від природних умов: у високих широтах біорізноманіття менше, ніж у низьких. Крім температури важливу роль відіграють й умови зволоження.

Важливо, що рослинні ресурси належать до відновлюваних, і тому їх обмежене використання (наприклад, збирання ягід) майже не впливає на обсяг та якість цих ресурсів. Найбільшу увагу туристів привертають великі рослини та ще й незвичні. Це, зокрема, стосується великих дерев. Так, дуже відомими деревами є секвоя та секвоядендрон, які походять з Північної Америки. Секвоя трохи вища (до 110 м), але дещо тонша за секвоядендрон, який ще називають мамонтовим деревом. Завдяки інтродукції ці дерева можна побачити у Закарпатській області.

В Україні найбільшими деревами є також дуби, висота яких може перевищувати 35 м. Відомими є дуб Максима Залізняка в урочищі Холодний Яр і дуб Крістера в Києві. Ще більшої висоти сягає модрина європейська в Карпатах.

Фауністичні ресурси — це ресурси тваринного світу, який навіть різноманітніший, ніж рослинний світ, — кількість видів тут більша.

Разом з тим не все фауністичне різноманіття можна віднести до екоресурсів. Доцільно згадати, що царство тварин поділяється на два підцарства: одноклітинні (інакше — найпростіші) та багатоклітинні. Зрозуміло, що основна увага в туризмі прикута до багатоклітинних тварин, яких поділяють на типи: молюски, членистоногі, хордові тощо. Одним із підтипів хордових є хребетні, які, у свою чергу, поділяють на класи: риби, земноводні, плазуни, птахи, ссавці (або звірі). Саме на представників цих систематичних груп тварин туристи звертають найбільшу увагу. Далі поділ є таким: ряд, родина, рід, вид. Так, пелікан рожевий належить до класу Птахи, ряду Пеліканоподібні, родини Пеліканові.

Найбільшим птахом України вважають дрохву — єдиного представника свого роду. Відомо, що для багатьох птахів властива сезонна міграція. Між іншим, вона відбувається не будь-як, а в межах певних ділянок, які мають назву “екокоридор”. Кілька екокоридорів виділяють і в межах України. До них, зокрема, належить Дніпровський, що відповідає Дніпру зі створеними на ньому водосховищами. Дуже багато птахів мігрує уздовж західного берега Чорного моря, використовуючи берег як орієнтир. Знаючи це, місцеві орнітологи ставлять сітки для птахів переважно перпендикулярно до лінії берега. Крім птахів, великим є інтерес до ссавців. Найбільшим ссавцем на території України є зубр європейський, маса якого може сягати 1 т. Найбільшим ссавцем, що мешкає у воді, є представник дельфінів — чорноморська афаліна.

4. Значення ландшафтних ресурсів у розвитку екологічного туризму.

Насамкінець розглянемо ландшафтні ресурси, які містять усі інші ресурси: орографічні, кліматичні та ін. Цей факт робить ці ресурси найрізноманітнішими. Ландшафти варіюються від гірських хребтів до піщаних пустель, від величезних лісів до мальовничих озер. Ця різноманітність природних середовищ створює унікальні екологічні місця, які приваблюють туристів, бажаючих насолодитися красою та спокоєм природи.

Ландшафти надають безліч можливостей для рекреації та відпочинку. Вони можуть слугувати місцем для піших походів, велосипедних прогулянок,

пікніків, альпінізму, гірського туризму та багатьох інших активностей, які сприяють здоров'ю та активному способу життя.

У загальному випадку цінність ландшафтів залежить від цінності їх окремих складових та їх різноманітності. Так, стиглий ліс з високими деревами та підліском є привабливішим, ніж молодий. Ліс з більшим видовим різноманіттям цікавіший, ніж той, в якому видове різноманіття обмежене. Ще краще, якщо в лісі є річка чи озеро, відслонення скельних порід і незвичні форми рельєфу.

Розвиток екологічного туризму на основі ландшафтних ресурсів може сприяти збереженню природних ресурсів та біорізноманіття. Шляхом популяризації екологічно чистих видів відпочинку та підвищення свідомості про важливість охорони природи, можна зменшити негативний вплив людської діяльності на ландшафтні екосистеми.

Отже, ландшафтні ресурси відіграють ключову роль у привабленні туристів, розвитку екологічного туризму та збереженні природних екосистем.

Питання для самоконтролю

1. Які види екоресурсів вам відомі?
2. Яку роль відіграють водні об'єкти в екотуризмі?
3. Що таке флористичні та фауністичні ресурси та яке вони мають значення для екотуризму?
4. У чому полягає цінність ландшафтних ресурсів для екотуристичної діяльності?

Практичні завдання

1. Проаналізуйте різноманітні природні ресурси (географічні особливості, клімат, рельєф, гідрологічні умови тощо) певної території України та визначте їхнє значення для розвитку екотуризму.
2. Розробіть екотуристичний маршрут для конкретного природного місця, враховуючи його природність, унікальність та збереження природного середовища.

3. Підготуйте презентацію про природні ресурси Карпатського регіону, які є ключовими для розвитку екотуризму. Можна описати географічне положення, кліматичні особливості, унікальні екосистеми та природні пам'ятки, які приваблюють туристів.

Рекомендована література

1. Вишневський В. І. Екологічний туризм: навч. посіб. К.: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с.
2. Дмитрук О. Ю., Дмитрук С. В. Екотуризм: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2009. 358 с.
3. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Альтерпрес, 2004. 192 с.
4. Габчак Н. Ф., Дубіс Л. Ф., Мельник А. В., Чир Н. В. Екологічний туризм на природоохоронних територіях Закарпатської області: монограф. Ужгород: Вид-во ФОП Сабов А.М., 2019. 392 с.

Основна література

1. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги – XXI, 2008. 300 с.
2. Любіцева О., Сташук К. Розвиток екологічного туризму в Україні. Економічна та соціальна географія: наук. зб. / ред. кол.: С. І. Іщук (відп. ред) та ін. К., 2002. Вип. 53. С. 189.
3. Петрук В. Г., Бондарчук О. В., Грач І. А. Екогеографія та екотуризм: підруч. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 178 с.

Додаткова література

1. Бейдик О. О. Українсько-російський словник термінів і понять з географії туризму і рекреаційної географії / О. О. Бейдик. К.: Київ. ун-т, 1997. 300 с.
2. Кривенкова Р. Ю. Основні тенденції та перспективи розвитку сучасних форм та видів туризму в Україні. *Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід*: матер. X Міжнар. наук. конф., м. Львів, 7-9 жовт. 2016 р. Львів, 2016. С. 190-194.
3. Кузик С. П. Географія туризму: навч. посіб. К.: Знання, 2011. 271 с.

Тема 5

Основні об'єкти екотуризму.

Мета: ознайомлення з різноманітними природними об'єктами, які приваблюють туристів у сфері екотуризму, включаючи національні парки, заповідники, геологічні утворення, та біорізноманіття, а також вивчення впливу туризму на природні об'єкти та розуміння їхньої екологічної важливості.

План

1. Природа як середовище екотуризму.
2. Роль морського узбережжя у розвитку екологічного туризму.
3. Червона книга України.

1. Природа як середовище екотуризму.

У природному середовищі виділяють кілька сфер: літосферу, атмосферу, гідросферу та біосферу, сутність яких вивчають у середній школі. Кожна з цих сфер дуже різноманітна, і ще різноманітнішим є їх поєднання. Зокрема, дуже різноманітною є літосфера, яку ще називають твердою оболонкою Землі: від найвищих гір до урвищ і печер.

Значні відмінності має й клімат, який залежить від географічної широти, висоти місцевості, віддаленості від Світового океану та інших чинників. Зрештою, це і дало змогу виділити на Землі кілька кліматичних поясів і висотних зон. Звичайно виділяють сім основних і шість перехідних поясів: поблизу екватора — екваторіальний, а з віддаленням і по обидва боки від нього ще тропічний, помірний та полярний. Між основними поясами є два субекваторіальні, два субтропічні, а також субарктичний та субантарктичний пояси.

Ще різноманітнішими є природні зони: від арктичних пустель до саван і вологих тропічних лісів. І хоча діяльність людини істотно змінила природне середовище на Землі, значна частина планети залишилася майже незайманою. Насамперед це стосується регіонів з несприятливими природними умовами: полярні широти, високогір'я та ін. Навіть у густонаселеній Європі близько третини її площі займають ліси.

У цілому на Землі досить просто знайти місце для подорожей у природному середовищі. Те саме стосується й України, де на порівняно невеликій за світовими мірками території природа дуже різноманітна. Зокрема істотно різняться за природою Карпати і Степ, Полісся і Південний берег Криму.

З рельєфом і кліматом країни пов'язані водні об'єкти країни, кількість яких неможливо перелічити. Крім десятків тисяч річок дуже багато й озер.

2. Роль морського узбережжя у розвитку екологічного туризму.

Добре відомо, що Україна має вихід до двох морів. Протяжність морського узбережжя без закритих заток (Дністровського та Дніпровського лиманів, Сивашу) сягає 2,1 тис. км. Приблизно 1300 км припадає на чорноморські береги і 800 км — на береги Азовського моря. Насправді, навіть без берегів затоки Сиваш протяжність морських берегів істотно більша — близько 3,0 тис. км.

Зокрема, довжина морських берегів стає більшою, якщо враховувати довжину берегів островів. Так, довжина о. Джарилгач становить 42 км, а його берегів — близько 90 км. Ще більшою є довжина о. Тендрівська Коса.

Величезна роль морського узбережжя в туризмі полягає в тому, що тут сконцентровані чи не найбільші туристичні і, зокрема, екотуристичні ресурси. Загалом ця територія досить приваблива для екотуристів. Тут чисте повітря, цікавий і різноманітний рослинний і тваринний світ. У цих місцях реально усамітнитися, на певний час забути про людський гамір і вихлопні гази. Разом з тим бажаючих сюди поїхати не так багато. Певною мірою це й добре.

Морське узбережжя є домом для різноманітних екосистем, включаючи коралові рифи, мангрові ліси, морські грядки та інші. Ці екосистеми привертають екотуристів, які бажають досліджувати біорізноманіття та спостерігати за диким життям у їхньому природному середовищі. Тут також можуть міститись унікальні природні пам'ятки та явища, такі як морські печери, арки, вулканічні острови, дельти річок тощо. Ці місця приваблюють туристів своєю красою та неповторністю.

Морське узбережжя надає безліч можливостей для екологічних екскурсій та наукових досліджень. Туристи можуть долучитися до екологічних експедицій,

вивчаючи морське життя, досліджуючи вплив людської діяльності на морські екосистеми та вчитися про збереження морського середовища.

3. Червона Книга України.

Червона книга України (ЧКУ) — це офіційне видання, що містить відомості про рідкісні, зникаючі та невизначені види рослин і тварин, які потребують особливої охорони.

Загалом уже побачили світ три видання Червоної книги України. Перше вийшло друком у 1980 р., друге — у 1994 (тваринний світ) і 1996 рр. (рослинний світ). Наприкінці 2009 р. після тривалої перерви надруковано третє видання. Третє видання, як і друге, складається з двох великих томів, які є справді червоного кольору. Перший том містить відомості про 542 види тварин, другий — про 826 видів рослин.

Основну роль у підготовці книги відіграли установи Національної академії наук України, а саме Інститут ботаніки та Інститут зоології.

Зміст Червоної книги викладено так, що опис кожного виду подано на окремій сторінці. Тут подано фото або рисунок представника виду, показано ареал його поширення, висвітлено біологічні особливості виду, чинники негативного впливу.

Найбільшу увагу екотуристів, звісно, привертають птахи і ссавці. Згадаємо відомих красивих і великих птахів.

Червона книга України сприяє збереженню та охороні біорізноманіття, а також створює можливості для розвитку екологічного туризму на основі унікальних видів та їхніх природних середовищ. Наявність унікальних видів рослин і тварин, зазначених у Червоній книзі, може привертати увагу туристів, які мають інтерес до дикої природи та хочуть побачити рідкісні види в їхньому природному середовищі.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні сфери землі.
2. Перелічіть та охарактеризуйте кліматичні пояси.
3. Яку роль відіграє морське узбережжя в розвитку екотуризму?

4. Що собою являє Червона книга України, та яке значення має для екотуризму?

Практичні завдання

1. Проведіть дослідження про туристичний потенціал обраного екотуристичного об'єкту, включаючи аналіз популярності, типи туристів, які цікавляться, та можливості розвитку нових екотуристичних програм.
2. Підготуйте презентацію про обраний екотуристичний об'єкт, представивши його природні та культурні особливості, історію, значення для збереження біорізноманіття.
3. Розробіть план екологічно відповідного відвідування обраного екотуристичного об'єкта, включаючи пропозиції щодо мінімізації негативного впливу на природу та способи залучення туристів до охорони середовища.

Рекомендована література

1. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм у системі суспільно-економічних відносин. Економічна та соціальна географія : наук. зб. К., 2001. С.85-95.
2. Габчак Н. Ф., Дубіс Л. Ф., Мельник А. В., Чир Н. В. Екологічний туризм на природоохоронних територіях Закарпатської області: монограф. Ужгород: Вид-во ФОП Сабов А.М., 2019. 392 с.
3. Сорокіна Г. О. Екологічний туризм: навч. посіб. Луганськ: Вид-во Держ. закладу «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2013. 206 с.
4. Туристичне країнознавство: підруч. / за ред. А. Ю. Парфіненко, В. І. Сідоров, О. О. Любіцева. 2-ге вид., переробл. і доп. К.: Знання, 2015. 551 с.

Основна література

1. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм. Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2004. 192 с.
2. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності. Київ., Грамота., 2006. 264 с
3. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм. Київ., Знання., 2006. 271 с.

Додаткова література

1. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги - XXI, 2003. 300 с.
2. Мальська М. Худо В. Менеджмент туризму. Навчальний посібник . Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 314 с.
3. Мотузенко О.О. Екологічний туризм в контексті сталого розвитку території. Туризм на порозі XXI століття: освіта, культура, екологія: мат. міжнар. наук.- практ. конф. Київ, 1999. С. 189-191.

Тема 6

Екотуристська діяльність в межах природоохоронних територій.

Мета: формування у студентів глибокого розуміння природних процесів та цінності природоохоронних територій як унікальних середовищ для збереження біорізноманіття та підтримки екологічно збалансованого розвитку.

План

1. Біосферні заповідники. Природні заповідники.
2. Національні природні парки. Регіональні ландшафтні парки.
3. Державні заказники. Ботанічні сади.
4. Зоологічні парки. Парки пам'ятки садово-паркового містечтва.

1. Біосферні заповідники. Природні заповідники.

Знання про об'єкти ПЗФ потрібні з кількох причин. Насамперед вони справді становлять великий інтерес, оскільки природа тут особливо багата. Крім того, на деяких об'єктах ПЗФ (але далеко не всіх) надають певні послуги, зокрема екскурсійні. Існування об'єктів ПЗФ є підказкою того, що саме потрібно відвідати в тому чи іншому регіоні. Як уже зазначалося, до ПЗФ належать природні території та об'єкти, а також штучно створені об'єкти.

Відповідно до Закону України “Про природно-заповідний фонд”, біосферні заповідники є природоохоронними, науководослідними установами міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найтипівіших природних комплексів. Крім збереження природи біосферні

заповідники створюють для проведення в них наукових досліджень, виконання так званого фонових моніторингу. У межах біосферних заповідників виділяють кілька зон: заповідну, регульованого заповідного режиму, буферну, антропогенних ландшафтів. Хоча в законі не говориться про використання цих заповідників у туризмі, насправді ця сфера існує і приносить певні кошти, необхідні для виконання покладених на заповідники функцій.

Нині в Україні створено чотири біосферні заповідники, кожен з яких є чарівним куточком природи. Асканія-Нова 33,3 га Херсонська обл., Чаплинський р-н, смт Асканія-Нова НААН України; Чорноморський 109,2 га Херсонська обл., Голопристанський р-н, м. Гола Пристань НААН України; Карпатський 57,9 га Закарпатська обл., м. Рахів Мінприроди; Дунайський 50,2 га Одеська обл, Кілійський р-н, м. Вилкове НААН України, Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, зона відчуження Чорнобильської АЕС, 226 964,7 га.

Найвідомішим і найвідвідуванішим в Україні є Біосферний заповідник “Асканія-Нова” імені Ф.Е. Фальц-Фейна. Як уже зазначалося, він зайняв першу сходинку в конкурсі “7 чудес України”. У 1984 р. рішенням ЮНЕСКО заповідник включено до світової мережі біосферних резерватів.

Умовно в заповіднику можна виділити чотири частини: дендропарк, зоопарк, ділянку напіввільного утримання копитних тварин і ділянку заповідного степу. Останні дві частини є абсолютно заповідними.

Відповідно до Закону України “Про природно-заповідний фонд”, *природні заповідники* — це природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, які створюють насамперед для збереження типових або унікальних природних комплексів і вивчення процесів, що тут відбуваються. Отже, заповідники передусім слугують для збереження типової для країни природи або збереження унікальних природних об’єктів. Хоча природні заповідники ніби і не призначені для туризму, але насправді він тут існує.

Інша річ, що головна мета їх створення — збереження природи — накладає на туристичну сферу певні обмеження. Зокрема, у заповідниках обмежено вільне відвідування, строго регламентується поведінка відвідувачів — вони мають поводитися так, аби не страждала природа. Звичайно заповідники відвідують разом з його працівниками, які проводять екскурсії.

Нині в Україні налічують 19 природних заповідників, які більш-менш рівномірно розміщені на території: Черемський, Рівненський, Поліський, Древянський, Медобори, Розточчя, Горгани, Канівський, Михайлівська цілина, Дніпровсько-Орільський, Єланецький степ, Український степовий, Луганський, Кримський, Ялтинський гірсько-лісовий, Мис Март'ян, Казантипський, Карадазький, Опукський.

2. Національні природні парки. Регіональні ландшафтні парки.

Відповідно до Закону України “Про природно-заповідний фонд”, *національні природні парки* є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення та ефективного використання природних комплексів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Як видно, важливою відмінністю національних природних парків від природних заповідників є те, що в перших передбачена рекреація, а в інших — ні. Більше того, рекреація, а також культурно-освітня діяльність належать до найголовніших завдань, задля яких НПП створюють. Важливо додати, що перебування тут туристів не потребує будь-яких дозволів. Разом з тим тут усе ж потрібно виконувати певні природоохоронні вимоги.

Особливо багато НПП у західному регіоні, зокрема в Карпатах. Так, лише в одній Івано-Франківській області є п'ять НПП. Водночас їх практично немає в центрі країни. Зокрема, немає жодного НПП в Житомирській, Кіровоградській, Дніпропетровській та Луганській областях.

Регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою

збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення. В Україні створено близько 60 регіональних ландшафтних парків (РЛП). Природа тут часто перебуває не в гіршому стані, ніж в інших об'єктах ПЗФ, що мають вищий статус. Регіональні ландшафтні парки створюють за рішенням обласних рад і фінансують з обласних бюджетів.

3. Державні заказники. Ботанічні сади.

Заказник – природна територія або акваторія, виділена з метою збереження і відтворення її природних комплексів чи їх окремих компонентів. Статус, режим охорони, класифікацію, порядок оголошення визначають Законом України «Про природно-заповідний фонд України» та іншими законодавчими актами. Залежно від екологічної, наукової, історико-культурної цінності виділяють заказники загально-державного або місцевого значення; від характеру, мети організації та необхідного режиму охорони – ландшафтні, лісові, ботанічні, загально-зоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загально-геологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні. Заказники можуть використовувати з природоохоронною, науково-дослідною, оздоровчою, рекреаційною, а також освітньо-виховною метою, для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

В Україні налічується понад 2 тис. заказників: геологічних, гідрологічних, орнітологічних, ботанічних.

Ботанічним садом вважають територію, де культивують рослини з різних куточків Землі. Якщо в такому закладі основну увагу приділяють деревним рослинам, його називають дендрарієм. Якщо ж такий заклад відкритий для відвідування, його називають дендропарком.

Нині в Україні створено кілька десятків ботанічних садів і дендропарків: перших — близько 30, других — приблизно 55. До найвідоміших і найбільш відвідуваних належать Ботанічний сад ім. академіка О.В. Фоміна, Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України (обидва в Києві).

З дендропарків насамперед мають бути згадані “Асканія-Нова”, “Софіївка”, “Олександрія” та ін. Ці об’єкти розкидані на всій території країни. Перші такі заклади було засновано ще в XVIII ст. Це, зокрема, стосується дендропарків “Софіївка”, “Олександрія”, Никітського ботанічного саду.

Екотуризм у державних заказниках та ботанічних садах може бути захоплюючим та освітнім досвідом для відвідувачів. Державні заказники зазвичай представляють собою незвичайні території з багатим різноманіттям флори та фауни, що дає можливість спостерігати в дикій природі різноманітні види рослин і тварин. Екотуристи, відвідуючи ці території у вигляді піших прогулянок, велосипедних прогулянок чи екскурсій з гідом, можуть спостерігати за птахами та іншими тваринами, а також ознайомитись з навчальними програмами про природу та охорону довкілля.

4. Зоологічні парки. Парки пам'ятки садово-паркового містечтва.

Зоологічні парки постають задля організації екологічної освітньо-виховної роботи, забезпечення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ її розведення у неволі. Велику знаність здобувають зоопарки, які призначені для дітей, а саме дитячі контактні зоопарки. В Україні, майже у всіх великих містах цей вид зоопарку знайшов своїх прихильників.

Зоологічні парки загальнодержавного значення є природоохоронними культурно-освітніми та науково-дослідними установами. У зоопарках світу сьогодні утримується понад 700 тисяч особин, що представляють 3000 видів ссавців, птахів, плазунів і земноводних. Основна увага в зоопарках направлена на збереження «харизматичної фауни» (панди, слони, жирафи, тигри, примати та інші). Накопичується досвід повернення до природи видів, збережених в зоопарках.

У Швеції, ФРН, Австрії, Франції після розведення в неволі, в ліси реінтродуковано рись. 1995 року в США розпочато виконання програми з реінтродукції сірих вовків в Єллоустонський національний парк з метою

відновлення рівноваги між хижаками і травоїдними, що існували в цьому регіоні до втручання людини. Внесок зоопарків у збереження біорізноманіття тварин дуже великий. Завдяки їм врятувалася низка видів рідкісних тварин, які зникли в дикій природі — кінь Пржевальського, зубр, олень Давида, біла антилопа, гавайська казарка, лайсанський чирок і багато інших.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва — категорія заповідних об'єктів, що визначається Законом України про природно-заповідний фонд України.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва — це найвизначніші та найцінніші зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях.

Згідно із Законом України про ПЗФ (стаття 3), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва належать до групи штучно створених об'єктів ПФЗ. До цієї групи також належать: ботанічні сади, дендрологічні парки і зоологічні парки. За тією ж статтею Закону, «парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення.»

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть перебувати як у власності Українського народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України. (стаття 4 ЗУ про ПЗФ). У разі зміни форм власності на землю, на якій знаходяться парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, землевласники зобов'язані забезпечувати режим їх охорони і збереження з відповідною перереєстрацією охоронного зобов'язання. (стаття 4 ЗУ про ПЗФ). Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва відповідно до законодавства України можуть бути визнані юридичними особами. (стаття 5 ЗУ про ПЗФ).

У зоологічних парках еко туристи можуть насолоджуватися спостереженням за різноманіттям тваринного світу, натхненням для вивчення і збереження біорізноманіття. Вони можуть брати участь у гідованих екскурсіях, дізнаватися

більше про конкретні види, їхню поведінку та екосистеми, а також приймати участь у навчальних програмах, спрямованих на охорону природи.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, в свою чергу, з історичними садами та архітектурними пам'ятками, також пропонують унікальний екотуристичний досвід. Вони дозволяють відвідувачам насолоджуватися красою природи, вивчати різноманітні рослинні види та архітектурні шедеври, а також збирати інформацію про історію та культурний контекст місця.

Питання для самоконтролю

1. Що таке біосферні заповідники та яка основна мета їх створення?
2. Рекреаційна діяльність на території національних природних парків.
3. Які найвідоміші ботанічні сади на території України?
4. Чим цікаві для відвідування туристами парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та зоологічні парки?

Практичні завдання

1. Створити медіа-проект (відео, аудіо, блог, соціальні мережі тощо), присвячений екологічним аспектам туризму та природоохоронних територій.
2. Створити план екотуристичних маршрутів з вказівкою на цікаві місця, де можна спостерігати за природою та відновленням екосистем.
3. Згрупуйте у таблиці природоохоронні об'єкти Львівської області, вказуючи назву природоохоронної території, місце розташування та площу.

Рекомендована література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. К.: Видавничо-полігр. Центр «Київський університет», 2001. Т. 17. 395 с.
2. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2004. С. 5-10.
3. Клапчук В. М. Сучасні екзогенні процеси / В. М. Клапчук, М. В. Клапчук, Я. Я. Тимчук / Карпатський національний природний парк: [монографія]. Івано-Франківськ: «Фоліант», 2009. С. 63–72.

4. Міщенко О.В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму / О.В. Міщенко // Вісн. Волинського. нац. ун-т ім. Л. Українки. Географія туризму. В.: Вид-поліграф. центр «Волинський ун-т», 2010. с. 155-160.

Основна література

1. Рожко І.М. Рекреаційна оцінка гірських природно-територіальних комплексів для потреб туризму (на прикладі Українських Карпат): дис. канд. геогр. наук: 11.00.11 / І. М. Рожко. Львів, 2000. 198 с.
2. Руденко Л. Г. Тенденції взаємодії суспільства і природи та їх прояв на теренах України у ХХ ст. / Л. Г. Руденко // Український географічний журнал. 2008. №1. С. 6-14.
3. Рутинський М. Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. Чернівці, 2008. 258 с.
4. Сафранов Т. А. Екологічні основи природокористування / Т. А. Сафранов - Львів: Новий світ 2006. 248 с.

Додаткова література

1. Про природно-заповідний фонд України : Закон України, № 2465-12 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
2. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс]: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 № 330. – Режим доступу: <http://www.uapravo.net/akty/administracija-osnovni/akt5dlxd6j.htm>.
3. Зінько Ю.В., Шевчук О.М. Екотуризм у національних природних парках Західної України // Матеріали міжнародної конференції до 120річчя географії у Львівському університеті (24-26 вересня 2003 року). Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. С. 239-241.

Тема 7

Екологічний туризм в країнах світу. Передумови розвитку екотуризму в Україні.

Мета: розуміння сутності екологічного туризму та його ролі у збереженні природи та культурних цінностей, аналіз досвіду країн, де екологічний туризм є розвиненим напрямком, щоб краще оволодіти практиками та стратегіями, а також ознайомлення з розвитком туризму у країнах Європи та світу.

План

1. Екологічний туризм у країнах Європи.
2. Екологічний туризм у країнах Північної та Південної Америки.
3. Фізико-географічне положення. Регіональна структура екологічного туризму. Наявність природоохоронних територій в Україні. Різноманітність та привабливість екосистем і ландшафтів. Транспортна доступність.

1. Екологічний туризм у країнах Європи.

Європа - це не тільки вузькі середньовічні вулички, ресторани, кафе і відмінні музеї, а й ще й десятки найкрасивіших місць, які є еталонними навіть для досвідчених екотуристів.

Статистика неухильна: найбільше екологічний туризм в Європі популярний серед англійців, німців, швейцарців. Звичайно, питання охорони власних заповідних куточків принципове. Це є частиною державної політики майже у всіх країнах Старого світу.

Варіантів екологічного подорожі в Європі маса: це може бути зелена Швеція, озерна Фінляндії, гірська Австрія, «велосипедна» Німеччина, колоритна сільська Італія, космічна Ісландія, романтична Словенія, або маловивчена Словаччина. А є ще й Норвегія, Великобританія, Франція. Тобто екологічний туризм в Європі має доволі широку географію.

Може видатись дивним, але екологічний туризм народився саме в країнах Європи, адже тут досить рано почали розвиватись технології і їх негативний вплив відчули місцеві люди. Саме тому європейці почали першими бити на

сполох про не дуже хороши вплив на людину та на оточуюче середовище. Безпосередньо в цей час з'являються перші ентузіасти, які почали виступати за відпочинок, який не буде нести шкоди для живої природи.

Варто зауважити, що екологічний туризм в Європі почався саме з Італії. Жителі півострова зуміли зберегти не тільки дух старовини, але і куточки первозданної середземноморської природи.

На архіпелазі Ла Маддалена поблизу узбережжя Сардинії знаходиться центр дослідження дельфінів.

Сусідка Італії - Іспанія - заманює в основному агротуристів, які із задоволенням поселяються в маленьких садибах, оточених оливковими гаями, займаються ремеслами і землеробством. Один з найбільш привабливих екотурів по Іспанії пов'язаний не з мирним сільським життям, а з драконовими печерами на Майорці.

Екологічний туризм в Європі особливо проявився в Австрії. Саме тут розташоване велике диво природи - Айсрізенвельт - найбільша в світі система крижаних печер, що знаходяться в 40 км від Зальцбурга.

З підземних надр піднімаємося до поверхні землі та заодно перемістимося на північ - до Ірландії. Тут є місце, де змикається земна і морська стихії, а межа являє собою невимовної краси скелі висотою більше двохсот метрів. Кам'яні стрімчаки носять ім'я Мохер і дуже популярні серед мандрівників.

Зі всього написаного можна зробити висновок, що екологічний туризм в Європі дуже різноманітний і дуже поширений. Він може служити еталоном, на нього можуть рівнятися екотуризм в Україні.

2. Екологічний туризм у країнах Північної та Південної Америки.

Природні умови значної території США сприятливі для рекреаційного та екологічного туризму, країна багата кліматичними, водними та ґрунтовими ресурсами. В основі екологічного туризму в США полягає розгалужена мережа національних парків та територій, які охороняються.

До системи рекреаційних територій США належать майже 1500 охоронюваних територій, загальною площею більше 104 млн. га. До них належать:

- 451 заповідник;
- 176 національних парків;
- 70 пам'ятників природи;
- 394 природних резервації, де зберігаються природні ландшафти суші та морські узбережжя, які використовуються для туризму.

Контроль за більшістю національних парків США здійснює Служба національних парків Міністерства внутрішніх справ США. Також діяльність парків контролюється національним та міжнародними екологічними організаціями, регіональною та місцевою владою.

Найбільш відомими національними парками США є: Єллоустоун, Йосеміт, Глейшер, Секвойя, Гранд-Каньйон. Кожен з цих заповідників відомий у всьому світі. Сполучені Штати щороку відвідують мільйони туристів – країна приваблює їх наявністю вражаючих краєвидів та має багато найпопулярніших визначних пам'яток. До березня 2020 року туризм приносив економіці США понад 1,6 \$ трлн. Важко визначити, які найпопулярніші туристичні визначні пам'ятки в США, оскільки дані про туризм можуть відрізнятися від штату до штату, а деякі національні опитування не враховують основні визначні пам'ятки. Гранд-Каньйон – це неймовірна природна пам'ятка є однією з найбільш відвідуваних місць у США. Вирізаний річкою Колорадо, Великий каньйон глибоко врізається у ландшафт, створюючи стіни та виступи.

Ніагарський водоспад – розташований уздовж кордону Канади та США. Він є одним з найвідоміших водоспадів у світі. Вода з озера Ері впадає в озеро Онтаріо через це масивні водоспади, відомі великою кількістю води, яка постійно перекидається через них.

Вайкікі – туристичне місце уже понад століття, найпопулярніший пляж на Гавайських островах, і можливо, найвідоміший у світі.

Йосемітський національний парк – один з найулюбленіших парків Америки, є одним з найкращих місць для відвідування в Каліфорнії, особливо для любителів природи.

Єллоустонський національний парк – це домівка величезного стародавнього вулкана, результатом якого є драматичний ландшафт та дивовижні природні явища.

Національний парк Глейшер – знаходиться у штаті Монтана, тут туристи можуть помилуватися найкрасивішими гірськими краєвидами США. Гори, озера, льодовики, долини та водоспади поєднуються, щоб утворити вражаючий альпійський ландшафт.

Центральний парк – розташований на 832 акрах в Нью-Йорку, є однією з визначних пам'яток для туристів.

Гай секвою Маріпоса - гай гігантських секвой, що складається з 500 дерев. Знаходиться вона у найпівденнішій частині національного парку Йосеміті.

3. Фізико-географічне положення. Регіональна структура екологічного туризму. Різноманітність та привабливість екосистем і ландшафтів. Транспортна доступність.

Географічне положення – геопросторове відношення певного об'єкта до зовнішнього середовища, елементи якого мають або можуть мати на нього суттєвий вплив.

Отже, географічне положення – це «адресність» географічного об'єкта, така його характеристика, що показує зв'язки з оточенням.

Фізико-географічне положення — положення території (держави) відносно різноманітних географічних (природних) об'єктів, які впливають на природно-ресурсний потенціал території або країни, наприклад, моря, океани, водойми, пояси типів ґрунтів і т. ін.

Україна знаходиться в центральній частині Східної Європи на перетинанні транспортних шляхів з Європою в Азію та зі Скандинавських країн у країни Середземноморського регіону.

Велика частина території України розташована на південно-заході Східноєвропейської рівнини. Лише 5% займають гори: Українські Карпати – на заході і Кримські гори – на півдні. У Карпатах знаходиться найвища вершина України – гора Говерла (2061 м), найвища точка Кримських гір – гора Роман-Кіш (1545 м).

Україна багата на різноманітні природні туристичні ресурси, що є важливою передумовою розвитку екологічного туризму. Це кліматичні, біологічні, гідрологічні, ландшафтні ресурси, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі та ін. Загальна площа земель, придатних для рекреації і туристичного використання, займає 9,4 млн. га, що становить 15,6 відсотків усієї території України. З них 7,1 млн. га припадає на рівнинні рекреаційні території, 2,3 млн. га — на гірські (1,9 млн. га — на Карпати і 0,4 млн. га — на Кримські гори). Умовно придатні для туристичного використання — 7,8 млн. га.

У нашій країні є різноманітні види мінеральних лікувальних вод: вуглекислі води — в районі Карпат і Полісся, сірководневі й бромисті — у Передкарпатті і Криму, хлоридно-натрієві — на Закарпатті та на півдні України, родонові — у Житомирській і Вінницькій областях. На Закарпатті є родовища залізистих і миш'якових вод, сульфатні — на півдні України, натрієві — майже по всій території країни.

Різноманітність та привабливість екосистем і ландшафтів є ключовими чинниками, які привертають увагу туристів та екотуристів до різних регіонів світу.

Транспортна доступність в екотуризмі відіграє важливу роль у забезпеченні того, що туристи можуть легко дістатися до природних об'єктів із збереженими екосистемами. Екологічно чистий, зручний та доступний транспорт допомагає туристам легко дістатися до природних резерватів і парків, де вони можуть насолоджуватися красою природи. Розвиток екотранспорту, такого як велосипеди, електричні автобуси, трамваї та поїзди, сприяє зменшенню викидів CO₂ та інших забруднюючих речовин і забезпечує екологічно чистий спосіб пересування для туристів.

Забезпечення високоякісної дорожньої інфраструктури та розвиток транспортної мережі у віддалених регіонах сприяє підвищенню доступності екологічних туристичних місць.

Питання для самоконтролю

1. Де саме зародився екологічний туризм у Європі та в яких країнах активно розвивається?
2. Назвіть основні об'єкти екологічного туризму Північної та Південної Америки.
3. Що таке фізико-географічне положення та яку роль воно відіграє у розвитку екотуризму?
4. Роль транспортної доступності у розвитку туризму певного регіону.

Практичні завдання

1. Зробіть порівняльний аналіз екотуризму у різних країнах світу.
2. Створіть інформаційний буклет про екологічні маршрути в Україні, розмістивши на них інформацію про найцікавіші природні об'єкти, їх розташування та природоохоронну значущість.
3. Створіть презентацію про природоохоронні об'єкти Північної та Південної Америки.

Рекомендована література

1. Сафранов Т. А. Екологічні основи природокористування. Т. А. Сафранов Львів: Новий світ. 2006. 248 с.
2. Сітницький Ю. І. Мандрівки по Карпатах. Популярні туристичні маршрути по Карпатах (путівник). Львів: Бібльос Брук, 1993. 96 с.
3. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
4. Устименко Л. М. Історія туризму: навч. посібник / Л. М. Устименко, І. Ю. Афанасьєв. К.: Альтерпрес, 2005. 320 с.

Основна література

1. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. / Н. В. Фоменко. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
2. Царик Л. П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л. П. Царик. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2006. 256 с.
3. Чижова В. П. Рекреационные загрузки в зонах отдыха / В. П. Чижова. М.: Лесн. пром. 1977. 48 с.

Додаткова література

1. Офіційний сайт Карпатського національного природного парку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.cnnp.if.ua>
2. Шмандій В. М. Управління природоохоронною діяльністю: навч. посіб. / В. М. Шмандій, І. О. Солошин. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 296 с.
3. Царик Л. П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л. П. Царик. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2006. 256 с.

Тема 8

Формування екотуру. Цільові ринки екотуризму.

Екотуристична діяльність.

Мета: дослідження процесу створення екотурів, включаючи вибір маршрутів, екологічно чистих місць, підготовку програм та планування екотуристичних подій; вивчення основних ринків, які зацікавлені в екотуристичних продуктах і послугах, визначення їх потреб та вподобань, а також розуміння стратегій просування на цих ринках; аналіз різноманітних видів екотуризму, включаючи екологічні екскурсії, відпочинок на природних місцевостях, еко-тури та інші форми екотуристичної діяльності.

План

1. Створення екотуру: проектування; формування; просування; реалізація.

2. Цільові ринки екотуризму. Екотуристична діяльність.
3. Правила та порядок складання програм перебування туристів. Особливості створення програм перебування туристів в залежності від видів і типів туризму, інфраструктури курорту та туристичної дестинації.

1. Створення екотуру: проектування; формування; просування; реалізація.

Загалом туристичним продуктом є попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який складається щонайменше з двох таких послуг. Найчастіше такими послугами є перевезення туристів та їх розміщення.

Поширені також послуги з харчування та екскурсійного обслуговування. Крім того, можливі за додаткову плату анімаційні послуги, продаж сувенірів тощо. Інколи діяльність з формування туристичного продукту та його просування називають “туроперейтинг”. Автор цього терміну — Катерина Ільїна, яка в 2001 р. стала автором однойменної книги.

Екотуристичний продукт має кілька особливостей, які вирізняють його від багатьох інших продуктів, якими користується людина. Однією з найважливіших є нематеріальність основної частини екотуристичного продукту. Продавцю послуг доводиться пропонувати клієнту те, що неможливо помацати і досить важко побачити. Разом з тим значну роль можуть відігравати слова та наочні засоби: фотографії, відеофільми та ін.

Ще одна особливість екотуристичного продукту полягає в його невіддільності від виробника. Звичайна річ (книга, автомобіль) існує і задовольняє чийсь попит ізольовано від виробника. Туристичний же продукт не віддільний від його створювачів. Для того щоб бути спожитим, турпродукт проходить чотири етапи створення: проектування (ідея, задум); формування; просування; реалізація. Перші два етапи звичайно виконують туроператори, до двох останніх залучаються турагенти.

Етапи створення турпродукту.

Проектування

Формування

Просування

Реалізація

Туроператори, турагенти

Проектування туру. Екотуристична діяльність, як і будь-яка інша, розпочинається з ідеї, а саме ідеї, що якийсь об'єкт може бути цікавим і привабити туристів. Важливу роль тут відіграє природний ресурс, здатний привернути увагу. Нині для об'єкта, який використовують у туризмі, часто застосовують термін “дестинація”. Звичайно дестинацією називають об'єкт, для якого властиві якісь особливості, що і робить його цікавим для туристів.

Формування турпродукту. З'ясувавши факт потенційної можливості екотуристичної діяльності, потрібно перейти до другого етапу, а саме створення (формування) екотуристичного продукту. Головна його складова — маршрут. Ним є заздалегідь спрямований шлях пересування туристів, на якому їх забезпечують замовленими послугами. Загалом маршрути поділяють за кількома ознаками (особливостями): метою, просторовим видом, тривалістю, способом пересування, складністю перебування в тих чи інших місцях.

Просування турпродукту. Коли турпродукт підготовлений, постає проблема його популяризації (просування). За будь-яких обставин тут не обійтися без реклами, насамперед на початковому етапі. Для популяризації своєї діяльності використовують велику низку заходів. Останнім часом дуже важливою є реклама в Інтернеті, яка найчастіше подається при відвідуванні сайтів турфірм.

Останній етап створення турпродукту — його *реалізація*. Звичайно його реалізують в офісах, але інколи і поза їх межами. Так, у багатьох курортних містах і містечках у літній період можна побачити людей, що сидять просто неба чи під парасолею і пропонують взяти участь у різноманітних екскурсіях. Багато з цих екскурсій проводять у місцях, що цінні своєю природою.

2. Цільові ринки екотуризму. Екотуристична діяльність.

Цільові ринки екотуризму включають різні країни та регіони, де екотуризм має великий потенціал для розвитку через свої унікальні природні та культурні ресурси. Найбільш зачущими цільовими ринками екологічного туризму є:

- *Тропічні райони* – Коста Ріка (захоплюючи дощові ліси, багатий біорізноманіття та активні екологічні ініціативи роблять Коста-Рику одним з лідерів у сфері екотуризму); Еквадор (вулкани, тропічні ліси, Галапагоські острови - ці екосистеми залучають екотуристів з усього світу);
- *Гори та національні парки* – Швейцарія (Швейцарські Альпи відомі своїми чистими гірськими повітрям, панорамними краєвидами та великою кількістю екотуристичних маршрутів); Канада (національні парки, такі як Банф та Джаспер, пропонують унікальні можливості для екотуризму, включаючи спостереження за дикою природою та екологічні екскурсії);
- *Морські та острівні регіони* – Мальдіви (кришталево чисті води, коралові рифи та екологічно чисті курорти роблять Мальдіви популярним місцем для екотуризму); Нова Зеландія (підводний світ та морське життя, які оточують ці острови, створюють ідеальні умови для екотуристичних пригод);
- *Ландшафти та біорізноманіття* – Бразилія (Амазонка, Пантанал та Атлантичний ліс - ці екосистеми приваблюють екотуристів своїм унікальним біорізноманіттям); Австралія (Великий риф, сухі пустелі та тропічні ліси - ці різноманітні ландшафти роблять Австралію привабливим місцем для екотуризму).

Ці цільові ринки привертають екотуристів з усього світу завдяки своїм унікальним природним ресурсам та популярним програмам екотуризму.

Типові види екотуристичної діяльності включають екологічні екскурсії, спостереження за дикою природою, відвідування екологічно чистих місцевостей, екотури, відпочинок у еко-готелях та кемпінгах, добровільний екологічний волонтеризм та інші активності, спрямовані на збереження природи та підтримку сталого розвитку.

3. Правила та порядок складання програм перебування туристів. Особливості створення програм перебування туристів в залежності від видів і типів туризму, інфраструктури курорту та туристичної дестинації.

Правило 1. При виборі закладу розміщення туристів слід враховувати тип підприємства, його категорійність та розрядність номерів.

Правило 2. При виборі типу харч-я слід враховувати тип підприємства харч-я, його розміщення та клас обслуг-я, вид меню, кількість разів прийому їжі, нац. Особливості кухонь народів світу.

Правило 3. Складання програми починається з розподілу за днями туру кількості ночівель та кількості разів прийому їжі, які в комплексі мають складати певну к-сть туро днів.

Правило 4. При складанні програми перебування слід враховувати час, відведений на супутні та технологічні елементи.

Правило 5. При включенні екскурсій до програм турів слід зважити, що першою з них, зазвичай, є оглядова екскурсія по місту.

Правило 6. Не рекомендується включати більш ніж дві екскурсії тривалістю 2-3 години, або однієї замиської екскурсії тривалістю 6-12 год на один екскурс день.

Правило 7. При створенні програми перебування враховуються можливості міста (курорту, країни). До програми вносяться найбільш значимі заходи та найвідоміші об'єкти. При плануванні екскурсійної програми слід уникати однотипності об'єктів показу.

Правило 8. Програми створюються з урахуванням сезонності подорожі (влітку- річкові прогулянки, відвідання парків, заповідників чи садів, відкритих басейнів, пікніки на свіжому повітрі тощо; узимку-закриті об'єкти.

Правило 9. Програмне обслуговування найкраще починати із загально інформаційних заходів.

Правило 10. Підбір програмних заходів обумовлюється метою подорожі та залежить від складу її учасників.

Правило 11. У разі створення програм для туристів у місцях їх довготривалого перебування - курортні готелі, молодіжні бази і табори, круїзні судна тощо. У таких випадках туристи мають безліч вільного часу і роль фірми - запропонувати туристу варіанти його раціонального заповнення за рахунок різноманітних розважальних (анімаційних) заходів.

Створення програм перебування туристів залежить від багатьох чинників, включаючи види і типи туризму, наявність інфраструктури курорту та туристичної дестинації.

Створення програм перебування туристів вимагає також уважного аналізу потреб та вподобань цільової аудиторії, а також врахування усіх важливих аспектів, щоб забезпечити максимальний комфорт та задоволення від подорожі.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть та опишіть етапи створення екотуру.
2. Які цільові ринки екотуризму вам відомі?
3. Які основні правила складання програми перебування туристів ви знаєте?
4. На що слід звернути увагу при створенні програм перебування туристів?

Практичні завдання

1. Створити програму екотуру для конкретної туристичної дестинації, враховуючи природні та культурні особливості місцевості.
2. Запропонувати варіанти просування та маркетингу екотуристичних продуктів на вибраному ринку.
3. Провести дослідження впливу екотуризму на природу, місцеві громади та економіку Карпатського регіону України.

Рекомендована література

1. Екологічний туризм: навч. посіб. / Г.О. Сорокіна; Держ. закл. «Луган. 98 нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 206 с.
2. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. посібник / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. К.: Альтерпрес, 2007. 369 с.

3. Сокол Т. Г. Організація туристичної діяльності в Україні: підр. / Т. Г. Сокол. К.: Грамота, 2006. 264 с.
4. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: моногр. / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко [та ін.]. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. 250 с.

Основна література

1. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні: Навч. посіб. К.: Вища шк., 2002. 195 с.
2. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. / Н. В. Фоменко. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
3. Тимчук С. Екологічний туризм як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2016. Вип. 1. С. 35-41.

Додаткова література

1. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 537 с.
2. Халімовська І. В. Екологічний туризм як чинник розвитку сучасного суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 67. С. 89-96.
3. Чорненька Н. В., Тербух А. А., Костюк І. В. Екологічний напрям посилення конкурентоспроможності регіонального туризму. Географія та туризм. 2015. Вип. 34. С. 173-182.

Тема 9

Екотуристський потенціал та специфічні риси

екотуристського продукту.

Мета: дослідження природних та культурних особливостей обраного регіону або природного об'єкта для визначення його екотуристичного потенціалу, аналіз характеристик екотуристичного продукту, який включає в

себе програми, маршрути, активності та послуги, спрямовані на задоволення потреб екотуристів.

План

1. Наявність цікавих об'єктів, екологічно чистих місцевостей.
2. Засоби умови й можливості здійснення екотуризму.

1. Наявність цікавих об'єктів, екологічно чистих місцевостей.

Виявлення й оцінка екотуристичного потенціалу і доступних екотуристських ресурсів природо-господарських та природо-охоронних територій - одне з найважливіших завдань урбокомпенсаційного природокористування, насамперед, для організації екотуристичної діяльності, визначення екотуристичного потенціалу та створення екотуристського продукту.

Під екотуристичним потенціалом певної природо-господарської чи природоохороної території розуміють сукупність всіх приурочених до неї екотуристських ресурсів - природних і антропогенних об'єктів, явищ, властивостей, засобів, можливостей та умов, придатних для формування екотуристського продукту та здійснення відповідних екологічних турів, екскурсій, програм тощо.

Усю множину елементів, з яких складається екотуристичний потенціал природо-господарських та природоохоронних територій, доцільно розділити на дві підсистеми:

- природні та антропогенні ландшафти та їх компоненти;
- засоби, умови та можливості здійснення екотуризму.

Підсистему «Природні та антропогенні ландшафти та їх компоненти» складають:

- природні ландшафти з їх рекреаційно-туристичними, інтелектуально-пізнавальними, пейзажно-естетичними властивостями та якостями;
- антропогенні ландшафти і комплекси з особливою культурно-історичною цінністю (садибно-паркові комплекси, зразки ландшафтної архітектури тощо);

- природо-господарські території та акваторії -лісів, лісопарків, парків, гідропарків, а також пам'ятки природи, ботанічні й зоологічні сади, аквапарки, океанаріуми та подібні об'єкти в межах парків, лісопарків та гідропарків;
- соціальна складова ландшафту - автохтонне населення (етнос) з притаманним йому архетипом поведінки, формами гостинності та ставленням до відвідувачів, традиційні форми природокористування, мова, традиції, культура, побут, релігія тощо;
- природознавчі та історико-краєзнавчі музеї, а також об'єкти, важливі для демонстрації екологічних принципів природокористування, наприклад, екотехнологічні господарства і підприємства, угіддя традиційних форм природокористування, об'єкти культурної спадщини.

2. Засоби умови й можливості здійснення екотуризму.

Підсистему «Засоби, умови й можливості здійснення екотуризму» формують:

- екотехнологічні види транспорту - піший, велосипедний, водний (байдарки, каное, рафти тощо), кінний та інші (па місцевих їзових тваринах), електротранспорт (електромобілі, спеціальні вузькоколіїні та мотоколіїні залізниці тощо);
- екотехнологічні об'єкти розміщення туристів -екокемпіи, обладнані наметові містечка, приюти, хатинки лісника тощо;
- екотехнологічне туристське спорядження (індивідуальне і групове спорядження та витратні матеріали, що не забруднюють природне середовище);
- екологічно чисті продукти харчування, насамперед, місцеві;
- екологічна сприятливість місцевості, у тому числі в плані забруднення, санітарно-епідеміологічного стану, ризику виникнення стихійних лих, кримінальності, тероризму тощо;
- придатність (відповідність) території для різних видів екологічного туризму (ботанічного, зоологічного, спелеологічного, фітотерапевтичного тощо) та їх доступність;

- припустимі рекреаційні навантаження, обсяги використання водних, енергетичних та інших ресурсів, терміни відвідання і форми контактів з об'єктами екотуризму, ступінь їх збереження та охорони;
- населення регіону (обслуговуючий персонал, провідники та ін.);
- кваліфіковані менеджери екологічного туризму й гідри-природознавці, а також дидактичні, екоосвітні, просвітні, виховні та інші інформаційні та екорекламні матеріали.

Проаналізувавши екотуристичний потенціал певних природо-господарських та природоохоронних територій, можна визначити основні види екотуристичної діяльності, що є можливими та доцільними в їх межах, та відповідні екотуристські продукти, послуги, товари. Найбільш поширеними серед них є:

- розроблені, обладнані та контрольовані екологічні стежки та маршрути;
- екологомісткі інтелектуально-освітні та консультаційні послуги найрізноманітніших видів;
- організований спортивний, пригодницький, зелений сільський, лікувальний і реабілітаційний туризм;
- спеціальні екологічні й екокультурні тури;
- екскурсійні послуги, у тому числі еколого-природознавчі та історико-культурні екскурсії;
- спеціальні спортивні та культурно-дозвільні заходи та акції (спортивні змагання, ігри, тренінги, збори, фестивалі, конкурси, виставки, ярмарки, аукціони тощо);
- контрольоване збирання та заготівля відпочиваючими і туристами грибів, ягід, рослин та інших «дарів природи», фотополювання, некомерційне та спортивне рибальство (включаючи підводне полювання та дайвінг);
- продаж екологічно чистих місцевих продуктів харчування та страв національної кухні;
- екотехнологічні послуги розміщення і транспортні послуги;
- прокат туристського спорядження;

- виготовлення і продаж різноманітних сувенірів, насамперед, місцевих промислів;
- рекламно-інформаційні послуги, створення та реалізація продукції з екологічною символікою території, у тому числі на поштових марках;
- виготовлення і продаж спеціальної екоспрямованої аудіо-, відео-, фото- і кінопродукції.

Підсумовуючи вищенаведене, можна визначити специфічні риси екотуристського продукту. Потенційним джерелом екотуристського продукту є, насамперед, ландшафтно-екологічні ресурси природного середовища. Основною умовою генерації потенційних екотуристичних властивостей природного середовища як ресурсу або джерела ресурсів екотуризму є можливість доступу до них туристів та відпочиваючих.

Питання для самоконтролю

1. Що таке екотуристичний потенціал території та які його характеристики?
2. Що формує підсистему «Засоби, умови й можливості здійснення екотуризму»?
3. Які екотуристські продукти та послуги вам відомі?

Практичні завдання

1. Оберіть конкретний регіон або природний об'єкт та проведіть дослідження його екотуристичного потенціалу, включаючи природні особливості, культурні пам'ятки, доступність інфраструктури.
2. Розробіть екотуристичний продукт для обраного регіону, враховуючи його унікальність та потенціал.
3. Розгляньте різні види екотуристичних продуктів (наприклад, екологічні екскурсії, відпочинок на природі, еко-тури тощо) та визначте, які саме характеристики роблять кожен вид привабливим для різних категорій туристів.

Рекомендована література

1. Гальків Л.І., Килин О.В., Стручок Н.М. Стан та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. 2015.Т. 20.Вип. 3.С. 189-193.
2. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. URL:<http://bib.convdocs.org/v10943/>
3. Добрянська І.В. Екотуризм як екологічно значущий напрямок діяльності. URL: <http://www.rusnauka.com/>
4. Козловський О. Ю., Дунаєвська О. Ф. Екологічний та зелений туризм: визначення, особливості, стан розвитку на Житомирщині. Географія та туризм. 2013. Вип. 25.С. 151-160.

Основна література

1. Корчук О. С., Купач Т. Г. Екологічний туризм на природнозаповідних територіях України. Географія та туризм. 2010. Вип. 7.С. 119-123.
2. Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: [Монографія]. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2010. 254 с.
3. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика: підручник. 2 вид. перероб. та доповн. К.: Центр учбової літератури, 2012. 366 с.

Додаткова література

1. Мілінчук О.В. Туризм на природоохоронних територіях України. Електронний науковий журнал «Приазовський економічний вісник». 2017. Вип. 5(05).С.67-71.
2. Новицька С. Р. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія. 2013. № 2.С. 164-169.
3. Паньків Н. Є., Гунько В. М. Вплив закладів туристичної інфраструктури на навколишнє середовище та розвиток еко-готелів як інноваційної концепції гостинності. України. 2017. Вип. 27(3).С. 108-112

Тема 10

Екотуристська освіта.

Мета: зрозуміти принципи концепції сталого розвитку туризму та його важливість для збереження природи і культурної спадщини, вивчити екологічні проблеми, з якими стикаються різні екосистеми та місцеві громади, що допомагає усвідомити потребу в їхньому розв'язанні, підготовка студентів до роботи в сфері екотуризму, надаючи їм необхідні знання, навички та інструменти для успішної кар'єри в цій галузі, а також сприяти підвищенню екологічної свідомості студентів та їхньому бажанню діяти відповідально та зберігати навколишнє середовище.

План

1. Конструктивно-географічні та дидактичні основи фахової підготовки менеджера екологічного туризму.
2. Основні напрямки фахової екотуристської освіти.

1. Конструктивно-географічні та дидактичні основи фахової підготовки менеджера екологічного туризму.

Одним з важливих аспектів становлення і розвитку екологічного туризму є підготовка висококваліфікованих фахівців - менеджерів екологічного туризму. На сьогодні в різних країнах світу і відповідно різних системах освіти накопичено певний досвід різних форм підготовки фахівців для туризму.

Серед провідних світових науково-освітніх шкіл з туризму можна назвати англо-американську, західноєвропейську (франко-німецьку, що поширена також у багатьох центральноєвропейських країнах) та східноєвропейську (пострадянську), до якої відноситься й українська.

Провідні позиції в цій галузі у світі мають англо-американська та франко-німецька науково-освітні школи, в яких напрямки фахової освіти в галузі екологічного туризму тісно пов'язані з науковим вивченням туризму як суспільно-економічного явища, що здійснюється за допомогою різноманітних підходів і методів. Відмінність між ними виявляється на організаційно-

педагогічному рівні через особливості та традиції педагогічної діяльності викладачів та організації навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Серед базових теоретико-методологічних та дидактичних підходів в межах англо-американської науково-освітньої школи поширені такі:

- *Інституційний підхід* до вивчення туризму охоплює вивчення різних туристичних інститутів та організаційних чинників туристичної діяльності - готелі, ресторани, туроператори, турагенти й ін.
- *Підхід, заснований на вивченні продукту*. Досліджуються різноманітні туристські продукти у взаємозв'язку з їх виробництвом, просуванням на ринку і реалізацією.
- *Історичний підхід* передбачає аналіз діяльності туристичних інститутів в історичному ракурсі і вплив інновацій на їх розвиток.
- *Управлінський (менеджментський) підхід* є одним з найважливіших і найперспективніших. Він має мікроекономічний зміст і орієнтований на дослідження окремих туристичних фірм. Цей підхід сфокусовано на таких життєво важливих для функціонування туристичної фірми видах управлінської діяльності, як планування, контроль, ціноутворення, реклама тощо.
- *Економічний підхід* базується на розгляді туризму як важливого чинника внутрішньої та світової економіки.
- *Соціологічний підхід* базується на розумінні туризму як специфічної соціальної діяльності. Соціальні аспекти туризму і відпочинку ще потребують ґрунтовного вивчення та більш широкого застосування соціологічного підходу.
- *Географічний підхід* орієнтований на вивчення просторових аспектів туризму та туристичної діяльності.

2. Основні напрямки фахової екотуристської освіти.

Основними напрямками фахової освіти з туризму в межах східноєвропейської (пострадянської) науково-освітньої школи є організаційно-управлінський (менеджерський), соціально-економічний (маркетинговий) та рекреаційно-географічний (базовий, ресурсний).

Особливістю української науково-освітньої школи фахової підготовки з туризму є її конструктивно-географічна спрямованість. Згідно з цим, фах менеджера екотуризму вимагає специфічної вищої освіти, яка за своєю дидактичною конструкцією є інтегративною та поєднує загальну організаційно-управлінську, соціально-психологічну, педагогічну і економічну освіту із спеціалізованою природничою. З огляду на специфічні особливості створення основного продукту екотуризму - екологічного туру (стежки, маршруту) - базовою та системоформуючою є фахова географічна підготовка.

Концептуальну дидактичну основу професійної географічної підготовки менеджера екологічного туризму визначає перелік рекомендованих фахових навчальних дисциплін за програмами спеціалізації спеціальності.

Основний акцент діяльності менеджера екологічного туризму - це взаємодія з людьми у природному середовищі та специфічна взаємодія з природним середовищем. Людський фактор - найскладніший серед тих, що визначають специфіку фахової менеджера екотуризму, об'єкт його трудової діяльності. Впливаючи на людей, менеджер досягає конкретних економічних, інформаційних, соціально-психологічних, освітніх, виховних, природоохоронних та інших результатів спільної діяльності. Якими будуть ці результати залежить від якості фахової підготовки менеджера екотуризму, від рівня необхідних знань, умінь та навичок, що визначають його спроможність впливати на людей та організувати їх діяльність.

Ділові якості, що необхідні менеджеру для того, щоб установлювати зі своїми підлеглими і партнерами ділові відносини з приводу участі в загальних справах, які становлять спільний інтерес. Ділові якості містять у собі:

- компетентність (знання, уміння, навички, отримані завдяки спеціальній підготовці та досвіду роботи);
- організаторські здібності, що виявляються у налагодженні спільної діяльності, цілеспрямованості та системності мислення і вчинків, наполегливості, вимогливості, ініціативності та самостійності;

- комунікабельність та спроможність встановлювати ділові контакти з іншими людьми, спілкуватися з ними на діловій основі.

Серед психологічних якостей, що утворюють комплекс особистіших характеристик менеджера, покликаних забезпечувати йому прихильність людей і залучати їх до співробітництва, можна назвати такі:

- психологічна вибірковість як спроможність правильно розбиратися у психологічних особливостях інших людей і правильно реагувати на них (наприклад, розбиратися в типах темпераменту, рисах характеру, здатностях і здібностях підлеглих);
- спроможність протистояти сильним негативним емоційним впливам, що викликають високу психічну напруженість, стрес;
- уміння володіти своїми емоціями, тобто виявляти емоційну стриманість у стосунках з людьми;
- оптимізм, здатність уселяти в людей віру в успіх, протистояти незгодам, переносити труднощі, спроможність заряджати своєю енергією інших людей.

Питання для самоконтролю

1. Які провідні науково-освітні школи в галузі туризму вам відомі?
2. Охарактеризуйте базові теоретико-методологічні та дидактичні підходи в межах англо-американської науково-освітньої школи.
3. Перелічіть ділові та психологічні якості необхідні менеджеру з туризму.

Практичні завдання

1. Підготуйте доповідь з екотуризму, про важливість охорони природи та культурної спадщини в контексті туризму.
2. Спробуйте обговорити етичні питання, пов'язані з розвитком екотуризму, такі як експлуатація місцевих ресурсів, вплив на місцеву культуру та спільноти, екологічний слід тощо.
3. Організуйте відео-екскурсію на природі для студентів з акцентом на екологічну освіту та практичні навички екотуризму.

Рекомендована література

1. Пап В.В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України. *Агросвіт*. 2015. №18. С. 17–22.
2. Ржепецька Н. М. Екологічний туризм як засіб збереження навколишнього середовища. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 15. С. 103-111.
3. Савіцька О.П., Савіцька Н.В. Погребняк Л.В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2017. Випуск 15. С. 122-128.
4. Соколовський В., Щоголева І. Перспективи розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях Середнього Придніпров'я. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. № 1 (Вип. 46). С. 239-247.

Основна література

1. Сонько С.П. Екологічний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: [кол. монографія]. Умань, 2012. С. 279-281.
2. Сорокіна Г. О. Екологічний туризм : навч. посіб. / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 206 с.
3. Теодорович Л. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Львівського Географічна*. 2013. Вип. 41. С. 318-330.
4. Тимчук С. Екологічний туризм як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 1. С. 35-41.

Додаткова література

1. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 р. №2456-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

3. Ткаченко Т. І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 537 с.

Рекомендована література

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. О. О. Бейдик. К.: Альтерпрес, 2011. 462 с.
2. Вишневецький В. І. Екологічний туризм: навчальний посібник. К: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140с.
3. Габчак Н. Ф., Дубіс Л. Ф., Мельник А. В., Чир Н. В. Екологічний туризм на природоохоронних територіях Закарпатської області: монограф. Ужгород: Вид-во ФОП Сабов А.М., 2019. 392 с.
4. Гавриленко О. П. Екогеографія України: навч. посібник. К. : Знання, 2008. 646 с.
5. Гринасюк А. Р. Проблема охорони атрактивних ландшафтів. Екологія, неоекологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природо-користування : матеріали III Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Харків, 26–27 листопада 2014 р). Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 49–51.
6. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. посіб. – 2-е вид., К.: Альтерпрес, 2004. 192 с.
7. Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. Екологічний туризм як дидактична основа раціонального природокористування та геоекологічної освіти. Регіональні екологічні проблеми: 36. наук, праць. К., 2002. С 45-50.
8. Дмитрук О. Ю., Дмитрук С. В. Екотуризм: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2009. 358 с.
9. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм у системі суспільно-економічних відносин. Економічна та соціальна географія : наук. зб. К., 2001. С.85-95.
10. Добрянська І.В. Екотуризм як екологічно значущий напрямок діяльності. URL: <http://www.rusnauka.com/>
11. Екологічний туризм: навч. посіб. / Г.О. Сорокіна; Держ. закл. «Луган. 98 нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 206 с.

12. Клапчук В. М. Сучасні екзогенні процеси / В. М. Клапчук, М. В. Клапчук, Я. Я. Тимчук / Карпатський національний природний парк: [монографія]. – Івано–Франківськ: «Фоліант», 2009. С. 63–72.
13. Козловський О. Ю., Борисюк Б. В. Екологічний туризм : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 202 с.
14. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. посібник / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. К.: Альтерпрес, 2007. 369 с.
15. Любіцева О.О. Геопросторова організація туристичного процесу: Автореф. Дис. д-ра геогр. наук. К., 2003.
16. Любіцева О. О., Сташук К. Розвиток екологічного туризму в Україні. Економічна та соціальна географія: наук. зб. К.; 2002. Вип. 53. С.189–196.
17. Міщенко О.В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму / О.В. Міщенко // Вісн. Волинського. нац. ун-т ім. Л. Українки. Географія туризму. В.: Вид-поліграф. центр «Волинський ун-т», 2010. с. 155-160.
18. Ржепецька Н. М. Екологічний туризм як засіб збереження навколишнього середовища. Географія та туризм. 2011.Вип. 15. С. 103-111.
19. Сафранов Т. А. Екологічні основи природокористування. Т.А. Сафранов Львів: Новий світ. 2006. 248 с.
20. Сітницький Ю. І. Мандрівки по Карпатах. Популярні туристичні маршрути по Карпатах (путівник). Львів: Бібльос – Брук, 1993. 96 с.
21. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
22. Сорокіна Г. О. Екологічний туризм: навч. посіб. Луганськ: Вид-во Держ. закладу «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2013. 206 с.
23. Сокол Т. Г. Організація туристичної діяльності в Україні: підр. / Т. Г. Сокол. К.: Грамота, 2006. 264 с.
24. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: моногр. / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко [та ін.]. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. 250 с.

25. Туристичне країнознавство: підруч. / за ред. А. Ю. Парфіненко, В. І. Сідоров, О. О. Любіцева. 2-ге вид., переробл. і доп. К.: Знання, 2015. 551 с.
26. Устименко Л. М. Історія туризму: навч. посібник / Л. М. Устименко, І. Ю. Афанасьєв. К.: Альтерпрес, 2005. 320 с.